

Araştırma Makalesi / Research Article

ÇETİN ALTAN'IN LIBERAL KÖKENLERİ (1946-1965)*

Özgür BİLLUR**

Şakir DİNÇŞAHİN**

Öz

Bu makale, kamuoyunda “sosyalizmden liberalizme geçmiş” bir entelektüel olarak bilinen Çetin Altan’ın düşünsel serüvenini, 1946–1965 yılları arasındaki yazılarına odaklanarak yeniden değerlendirmektedir. Çalışmanın hareket noktası, bu dönemde kaleme aldığı metinlerde bireycilik, Batımerkezli modernlik tasavvuru, ademimerkeziyetçilik ve özgürlükçülük temelli belirgin bir liberal-demokratik çizgi izlediği saptamasıdır. Temel sav, Altan’ın düşünsel formasyonunun başından itibaren liberal-demokratik bir çerçevede şekillendiği ve 1965’te Türkiye İşçi Partisi’nden milletvekili olmasıyla görünürlük kazanan sosyalist kimliğinin yaklaşık dört yıllık, bağlamsal ve pratik bir yönelim olduğudur. Makale, Weberci idealtip yaklaşımı, Gaddis’in çoğulcu tarih yazımı tartışmaları ve Gadamerci hermeneutik okuma biçiminden yararlanarak, Altan’ın 1946–1965 yazılarında sosyalizm ve liberalizm arasında radikal bir kopuştan ziyade özgürlükçü ve eşitlikçi duyarlılıkların iç içe geçtiği melezleşme alanlarını görünür kılmaktadır. “Liberalizm” ve “sosyalizm” bu çerçevede, bireysel özgürlük, hukuk devleti, Batılılaşma, sosyal adalet ve emek/sınıf duyarlılığı gibi temaların nasıl eklemlendiğini analiz etmek üzere kullanılan idealtip araçlarıdır. Altan’ın ailesi ve çocukluğu, Galatasaray Lisesi’ndeki eğitimi ve erken gazetecilik deneyimi bu liberal-demokratik reflekslerin şekillenmesinde belirleyici dinamikler olarak ele alınmakta; böylece çalışma, onun düşünsel mirasını ideolojik saflık ve “dönek”lik tartışmalarının ötesinde konumlandıran eleştirel bir okuma önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çetin Altan, liberalizm, sosyalizm, siyasal düşünce, Türkiye İşçi Partisi, bireycilik, modernleşme.

* Bu çalışma, Özgür Billur’un “Türk Siyasetinde ‘Değişim’in Simge İsmi Çetin Altan: Hayatı, Dönemi ve Düşünceleri” başlıklı henüz tamamlanmamış doktora tez çalışması esas alınarak üretilmiştir (İstanbul Gedik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, Danışman: Prof. Şakir Dinçşahin).

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.

There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Öğr. Gör., İstanbul Gedik Üni., Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Uyg. ve Araş. Merkezi, (e.posta: ozgur.billur@gedik.edu.tr), (ORCID: 0000-0002-8381-3351).

*** Prof. Dr., İstanbul Gedik Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, (e.posta: sakir.dincshahin@gedik.edu.tr), (ORCID: 0000-0002-8777-2382).

LIBERAL ORIGINS OF ÇETİN ALTAN (1946-1965)

Abstract

This article offers a critical reappraisal of the intellectual trajectory of Çetin Altan, widely known in the public sphere as an intellectual who “moved from socialism to liberalism,” by focusing on his writings between 1946 and 1965. The point of departure is the observation that the texts he produced in this period follow a distinct liberal-democratic line grounded in individualism, a West-centric conception of modernity, decentralization, and a strong commitment to civil liberties. The main argument is that Altan’s intellectual formation was shaped within a liberal-democratic framework from the outset, and that the socialist identity which became visible with his election as a deputy of the Workers’ Party of Turkey (Türkiye İşçi Partisi, TİP) in 1965 constituted a contextual and practical orientation limited to a relatively short period of roughly four years. Drawing on Weber’s ideal-type approach, John Lewis Gaddis’s reflections on pluralist historiography, and a Gadamerian hermeneutic reading, the article seeks to make visible, in Altan’s writings from 1946 to 1965, not a radical rupture between socialism and liberalism, but rather zones of hybridization in which libertarian and egalitarian sensibilities are intertwined. In this framework, “liberalism” and “socialism” function as ideal-typical tools for analysing how themes such as individual freedom, rule of law, Westernization, social justice, and sensitivity to labour and class are articulated, rather than as fixed ideological containers into which Altan must be placed. Altan’s family background and childhood, his education at Galatasaray High School, and his early journalistic experience are treated as key dynamics in the formation of these liberal-democratic reflexes; in doing so, the study offers a critical reading that situates his intellectual legacy beyond debates on ideological purity and “apostasy.”

Keywords: Çetin Altan, liberalism, socialism, political thought, Workers’ Party of Turkey, individualism, modernization.

Giriş

Türkiye'nin en çok köşe yazısı yazmış gazetecisi olarak anılan Çetin Altan (1927–2015)¹, 1965–1969 yılları arasında Türk parlamentosuna giren ilk sosyalist parti olan Türkiye İşçi Partisi'nin (TİP) en aktif milletvekillerinden biridir. 1960'lı yıllarda sosyalizmin Türkiye'de popülerleşmesindeki rolü tartışmasıdır. TİP milletvekilliği yapmış siyasetçi-yazar Tarık Ziya Ekinci'nin “Çetin Altan, Akşam'daki yazıları ile Türk halkına sosyalizmi öğretmiştir” ifadesi, bu dönemde Altan'ın sol-sosyalist kimliğinin kamuoyundaki görünürlüğünü çarpıcı biçimde özetler.² Buna karşın, Altan'ın yazı hayatı yalnızca 1960'ların ikinci yarısı ve TİP deneyimiyle sınırlanamayacak kadar geniş bir zaman dilimine yayılır: 12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra iki yıl cezaevinde kaldıktan sonra edebiyata yönelmiş; 1979'dan vefat ettiği 2015'e kadar ise *Milliyet*, *Güneş*, *Hürriyet* ve *Sabah* gibi gazetelerde düzenli olarak yazmayı sürdürmüştür. Dolayısıyla, kamuoyunda “sosyalizmden liberalizme geçmiş” bir entelektüel olarak kodlanan Altan'ın ideolojik serüveni, 1940'lardan 2010'lara uzanan uzun bir düşünsel süreklilik tartışmasını gerektirir.

1980 sonrasında şekillenen yaygın algıya göre, işçi sınıfından yana, sosyalist kimliği güçlü bir Altan gitmiş; yerine küreselleşmeyi, serbest piyasa ekonomisini ve Avrupa Birliği perspektifini savunan bir “liberal” Altan gelmiştir. 1986'da neo-liberal politikaların baş mimarı olarak görülen Başbakan Turgut Özal'ın davetiyle bir araya gelmesi ve aralarında gelişen dostluk,³ bu algının simgesel anlarından biri olarak görülmüş; özellikle sol kamuoyunda yoğun tepki uyandırmıştır. 1980 sonrası dönemde sosyalist çevrelerden büyük ölçüde kopmuş görünen Altan, bu kesimlerin önemli bir bölümünce “dönek” olarak etiketlenmiştir. Yalçın Küçük'ün “Çetin Altan halkı uyandırdı, uyandık, korktu, şimdi uyutmaya çalışıyor”⁴ sözleri, bu hayal kırıklığını yansıtırken; Uğur Mumcu'nun onu “büyük dönek”, “Marksist dönek”, “ex-Marksist” diye nitelemesi⁵ polemiğin dilini daha da sertleştirmiştir. *Nokta* dergisinin 22 Ocak 1989 tarihli kapağında Altan'ın elinde “U dönüşü” levhasıyla, “Ünlü Türk Dönekleri” başlığıyla yer alması

1 Altan 60 yılı aşkın gazetecilik-yazarlık hayatı boyunca 40 bin civarında yazı yazmıştır. Enis Batur, *Kurşunkalem Portreler*, (İstanbul: Sel Yayınları, 1999), 130; Nebil Özgentürk, “Çetin Altan: Bir yazı fabrikatörü”, *Star*, 3 Nisan 1994, 12.

2 Tarık Ziya Ekinci, “Tarık Ziya Ekinci Çetin Altan'ı anlattı: Solun Türkiye'de meşrulaşmasını sağlayan yazardır” İMC TV haber, 22 Ekim 2015, erişim 12 Temmuz 2025, <https://www.dailymotion.com/video/x3ankbd>.

3 Çetin Altan, “Bizim Oligarşik Kadırga ve Turgut Özal Pragmatizmi”, *Milliyet*, 18 Nisan, 2006; Mehmet Ali Birand ve Soner Yalçın, *The Özal-Bir Davanın Öyküsü*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2001), 238.

4 Yalçın Küçük, “Kurt Kanunu”, *Aydınlık*, 26 Eylül 2011, 7.

5 Mumcu'nun 1987-1988 yıllarında yazdığı yazılar ve Çetin Altan'ın oğlu Ahmet Altan'ın ona verdiği cevaplar için bkz. Emin Karaca, *Türk Basınında Kalem Kavga*, (İstanbul: Gendaş Yayınları, 1996), 336-340.

da, 1960'ların ikinci yarısından 1980'e kadar süren sosyalist imajının, 1980 sonrası liberal konumlanışla çatışma içinde algılandığını gösteren çarpıcı bir örnektir. Altan'ın bu tartışmalara karşı "Kimin döneğe olduğuna Komünist Parti Merkez Komitesi karar verir"⁶ sözleriyle mesafeli ve ironik bir yanıt vermesi, onun hem bu tartışmayı siyasal bir iktidar/otorite sorunu olarak gördüğünü hem de kendisini sol içi meşruiyet tartışmasının dışında konumlandırmaya çalıştığını ima eder.

Ne var ki, Altan'ın 1980 sonrası kendisini "liberal ve Özalcı"⁷ olarak konumlandığı dönemde dahi Marksizmle ilişkisini bütünüyle kestğini söylemek güçtür. Altan, farklı yazılarında Marksizmi, politik özdeşleşmenin ötesine geçen bir "dünya görüşü" olarak gördüğünü, değişim olgusunun bu düşünce geleneğinin esası olduğunu ve Marksizmin "güncellenmesi" gerektiğini vurgular. Sınıf çatışması teorisinden kademeli olarak uzaklaşmasını teknolojiye bağlar; teknolojik gelişmenin sınıfsız topluma giden yolu açtığını ve bu bağlamda klasik anlamıyla "sınıf kavgası"nın önemini yitirdiğini savunur.⁸ Bu perspektiften bakıldığında, Altan'ın Marksizmi bir ideolojik aidiyet formu olmaktan ziyade, toplumsal ilerlemeyi anlamaya yarayan bir kavramsal çerçeve, bir "okuma anahtarı" olarak değerlendirdiği söylenebilir. Bu çerçeveden bakınca, ilerlemenin motorunu artık işçi sınıfında değil, "dünya vatandaşlığının önünü açan burjuvazi"de⁹ görmesi de kendi içinde tutarlı olmaktadır.

Bu makale, söz konusu "dönüşüm" anlatısını sorgulayan bir perspektifle, Altan'ın 1965 öncesi siyasal kimliği ile 1980 sonrası liberal tutumu arasında keskin bir kopuştan ziyade önemli bir süreklilik hattı bulunduğunu ileri sürmektedir. Weberci idealtip yaklaşımından ve yorumsayıcı tarih yazımı tartışmalarından yararlanan çalışma, Altan'ın 1946–1965 yılları arasındaki yazılarını merkeze alarak, kamuoyunda TİP deneyimiyle özdeşleştirilen "sosyalist Altan" imajının öncesini yeniden inşa etmeye çalışmaktadır. Altan'ın uzun düşünsel serüvenine, 1965–1969 arasındaki TİP milletvekilliği ve 1980 sonrası liberal tutumunun geriye dönük projeksiyonları üzerinden değil, ilk yazılarından başlayarak bakmak, onun ideolojik konumlanışını daha geniş bir entelektüel tarih bağlamına yerleştirmeyi mümkün kılar. Bu çerçevede makalenin temel savı, Altan'ın düşünsel formasyonunun başından itibaren liberal-demokratik bir çerçevede şekillendiği; 1965'te TİP'ten milletvekili olmasıyla görünürlük kazanan sosyalist kimliğinin ise yaklaşık dört yıllık kısa bir dönem için geçerli olan pratik ve bağlamsal bir yönelim olduğu; 1980 sonrası "liberal" olarak nitelenen pozisyonunun

6 Çetin Altan, "Kimin Döneğe Olduğuna Komünist Partisi Karar Verir", *Demeç, Nokta*, 22 Ocak 1989, sayı 3, 14.

7 Bu tanımı bir röportajda, Özal'la tanıştığı günü anlatırken kendisi kullanmıştır. Mehmet Soysal, "Kavgalar" *Vatan*, 23 Ekim 2015, 5.

8 Çetin Altan, *Hayat Marksizmi Doğruluyor*, Demeç, 2000'e Doğru, 18-24 Ekim 1987, sayı 43, 8.

9 Çetin Altan, "Sol Kavramı Türkiye'de Dünyada Ne Kadar Algılanabildi?", *Milliyet*, 3 Mayıs 2002.

da bu erken dönemde oluşan liberal-demokratik zemine bir geri dönüş ve onun güncellenmiş bir versiyonu olarak okunabileceğidir. Dolayısıyla bu çalışma, yaygın “U dönüşü” metaforunu yeniden düşünmeyi önermektedir: 1946–1965 döneminde, özellikle 1960’ların ilk yarısında Altan’ın hayata ve topluma bakışı ile 1980 sonrası liberal tutumu arasında söylemsel düzeyde önemli farklılıklar bulunmakla birlikte, bireycilik, özgürlükçülük, Batıcılık ve ademimerkeziyetçilik ekseninde şekillenen temel refleksleri açısından güçlü bir süreklilik hattı mevcuttur.

Çetin Altan üzerine yapılmış sınırlı sayıdaki akademik çalışma da, bu süreklilik tartışmasını açığa çıkarmaya yeterli değildir. Şimdiye dek yayımlanmış tezlerin büyük kısmı edebiyat alanında olup Altan’ın roman ve tiyatro eserlerine¹⁰ odaklanmakta; siyasal düşünce alanındaki tek çalışma ise Yaşar Kemal ve Çetin Altan’ın 1960’lardaki fikirlerini ele almakta, ancak ideolojik süreklilik ve dönüşüm meselesini derinleştirmemektedir.¹¹ Tanıl Bora’nın “Hödükler ve Sosyalizm” başlıklı makalesi, Altan’ı *Yön* dergisindeki yazıları ve TİP milletvekilliği dönemindeki metinleri üzerinden ele alırken, “dönüklik” tartışmasını bilinçli olarak dışarıda bırakır.¹² Buna karşılık Mehmet Ali Kılıçbay, *Türkiye Günlüğü*’nün “Değişimin Öncülerine Armağan”¹³ sayısında Altan’ın 1980 sonrası “liberal” yazılarından hareketle onu olumsuz bir figür olarak çizerken; Deniz Tansel, elitizm-popülizm ikilemi ve ideolojik değişim tartışmaları üzerinden, Altan’ın değişim vurgusu ile liberalizm savunusunun Marksizme olan inancıyla çelişik olmadığını¹⁴ öne çıkarır fakat 1965 öncesi düşüncelerine sistematik biçimde eğilmez.

Altan’ın ideolojik çizgisine doğrudan odaklanan az sayıdaki çalışma içinde, Kurtuluş Kayalı’nın *Türk Kültür Dünyasından Portreler* kitabında yer alan “Aslına Rücu Eden Çetin Altan” yazısı özel bir önem taşır. Kayalı, Altan’ın yazı hayatını 1950–1960, 1960–1970 ve 1970 sonrası şeklinde üç döneme ayırır; ilk dönemde Türkiye’nin kültürel yenileşmesini savunan ve CHP çizgisine yakın bir konum, 1965 sonrasında ise Kemalizm ile sosyalizmi buluşturan ve geniş kitlelere hitap eden bir çizgi saptar; 1970 sonrasında Altan’ın yeniden “elitist dönem”ine döndüğünü öne sürer. Kayalı, tam da

10 Sakine Karaca, “Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Çetin Altan Tiyatroları” (Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 2013); Cumali Büker, “Çetin Altan’ın Roman ve Oyunlarında Aydın ve Küçük Burjuvazinin Sorunları” (Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, 2016); Sema Uğurel, “Çetin Altan’ın Edebi Kişiliği Üzerine Bir İnceleme” (Yüksek Lisans Tezi: Mersin Üniversitesi, 2019); Fatma Şen Akdemir, “Çetin Altan: Hayatı ve Edebi Eserleri” (Doktora Tezi: Kocaeli Üniversitesi, 2022).

11 Caner Selçuk Sevinç, “1960’lı Yıllarda Sol Entelektüeller ve Siyaset: Yaşar Kemal ve Çetin Altan” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2021). Bu tezde yazar, Altan’ın “sosyalist” dönemini anlatmaktadır.

12 Tanıl Bora, “Hödükler ve Sosyalizm”, *Birikim*, 316-317 (Ağustos/Eylül 2015): 101-108.

13 Mehmet Ali Kılıçbay, “Çetin Altan’ın Dünyasını Anlamak”, *Türkiye Günlüğü*, 22 (Bahar 1993): 62-65.

14 Deniz Tansel, “Çetin Altan”, *Modern Türkiye’de Siyasal Düşünce* cilt 9, Dönemler ve Zihniyetler içinde, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 424-450.

“dönellik” tartışmalarının yoğunlaştığı bir dönemde, Altan’ın 1970 sonrası savunduğu fikirleri bir tür “aslına rücu” olarak okur ve bu anlamda fikir düzeyinde bir süreklilik ima eder; ancak 1950’ler ve erken 1960’lardaki somut metinleri ayrıntılı biçimde incelemeyeceği için, bu sürekliliğin dayanakları analitik düzeyde açıkta kalır.¹⁵ TİP’in önemli isimlerinden Kemal Nebioğlu’nun, 1968 yılında yaptığı “Altan’ın sosyalistliğinin TİP listesinden bağımsız aday olduğu tarihte başlaması ve eski yazılarının sosyalistlikle ilgisiz olması”¹⁶ şeklindeki eleştirileri de, Altan’ın sosyalist kimliğinin geç ve bağlamsal olduğuna dair çağdaş bir tanıklık olarak dikkat çekicidir. Bununla birlikte bu çalışma, Nebioğlu ve Kayalı’nın işaret ettiği bu “TİP öncesi” dönemi, “dönük” etiketi üzerinden yeniden üretmek yerine, Altan’ın erken dönem yazılarını kendi bağlamında ve idealtip düzeyinde çözümleyerek, onun düşünsel formasyonundaki liberal-demokratik sürekliliği ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu bağlamda makalenin temel hedefi, şimdiye kadar neredeyse bütünüyle ihmal edilmiş olan 1946–1965 dönemine, yani Altan’ın TİP öncesi yıllarına ve yazılarına ışık tutmaktır. Bireylerin ideolojik yönelimlerinde aile, çocukluk ve gençlik dönemlerinin belirleyici rolü olduğu varsayımından hareketle, Altan’ın köşe yazılarının tahliline geçmeden önce, ailesi ve çocukluğu, eğitim hayatı ve erken gazetecilik deneyimi kısaca ele alınacak; ardından, bu dönem yazıları Weberci liberalizm ve sosyalizm idealleri çerçevesinde çözümlenerek, Altan’ın düşünsel serüveninde “dönüşüm”den çok, farklı bağlamlarda farklı ağırlıklar kazanan bir süreklilik ve melezleşme hattının izleri sürülecektir.

Kuram ve Yöntem

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi, bir yandan Weberci idealtip kavrayışına, diğer yandan John Lewis Gaddis’in tarih yazımına ilişkin tartışmalarına yaslanan, Gadamerci bir hermeneutik okuma önerisine dayanmaktadır. Weber’in idealtip kavramı, tarihsel gerçekliği birebir temsil etmeyi amaçlayan betimleyici bir model değil, belirli yönleri özellikle vurgulanmış analitik bir “saflaştırma” olarak anlaşılmalıdır.¹⁷ Bu bağlamda “liberalizm” ve “sosyalizm”, bu çalışmada Çetin Altan’ın 1946–1965 arasındaki yazılarını tekil bir ideolojik kategoriye yerleştirmek için değil, metinlerindeki farklı eğilimleri görünür kılmak ve karşılaştırılabilir bir düzleme çekmek için kullanılan idealtip araçlarıdır.

15 Kurtuluş Kayalı, *Türk Kültür Dünyasından Portreler*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002),17-22.

16 Nebioğlu bu açıklamayı Çetin Altan’ın Aybar aleyhine yazdığı yazı üzerine Haysiyet Divanı’na sevki üzerine yapmıştır. Kemal Nebioğlu, “TİP’te Program Değişikliği ve Çetin Altan’ın İhracı” haberi içinde, *Ant*, 26 Kasım 1968, sayı 100, 5.

17 Max Weber, *On the Methodology of the Social Sciences*, çev. E. A. Shils ve H. A. Finch (New York: Free Press, 1949), 90; ayrıca bkz. Raymond Aron, *Main Currents in Sociological Thought, Durkheim, Pareto, Weber*, cilt 2, (London: Penguin, 1968).

Daha açık biçimde söylersek, bireycilik, negatif özgürlük, ifade ve basın hürriyeti, hukuk devleti, ademimerkeziyetçilik ve Batılılaşma savunusu gibi öğeler liberalizm idealtipinin; eşitlikçilik, emek ve sınıf duyarlılığı, sosyal adalet, yeniden dağıtım ve kamusal çıkar vurgusu gibi öğeler ise sosyalizm idealtipinin odak noktalarını oluşturur.¹⁸ Altan'ın metinleri bu iki idealtip seti arasındaki gerilim, kesişim ve melezleşme alanları üzerinden okunmakta; böylece düşünsel çizgisi katı bir sağ–sol ya da liberal–sosyalist dikotomisine indirgenmeden, geçirgen ve bağlamsal bir ideoloji formu olarak kavranmaktadır.

Bu idealtip yaklaşımı, Gaddis'in tarihçilerin çalışma tarzına dair uyarılarıyla tamamlayıcı bir ilişki içindedir. Gaddis, *Landscapes of History*'de tarihçilerin, daha geniş anlamda düşünce tarihçisinin, zanaatını daha iyi icra edebilmesi için dar anlamda pozitivist/empirist yöntemlerin hegemonik konumlarından bilinçli bir uzaklaşmaya ihtiyaç olduğunu savunur.¹⁹ Tarihsel olayların ve entelektüel üretim süreçlerinin laboratuvar şartlarında yeniden üretilmemesi, araştırmacıyı zorunlu olarak olay anında orada bulunan ve kayıt bırakan aktörlerin algılarına ve anlatılarına bağımlı kılar; ancak bu bağımlılık, doğası gereği kısmi ve seçicidir. Tarihsel kayıtlar ve metinler, hem nicelik hem nitelik bakımından sınırlıdır; olayın ya da düşünsel oluşumun kendisi değil, yazarının perspektifini yansıtan bir indirgeme ve yeniden kurma işlemidir. Bu nedenle düşünce tarihçisi, herhangi bir metni okurken onu “olup bitenlerin tam kaydı” ile karıştırmamaya özen göstermelidir.²⁰ Gaddis'in kartografya metaforu bu noktada aydınlatıcıdır: Nasıl ki harita, gerçek mekânın aynısı değil, belirli amaçlar için üretilmiş bir temsil ise, tarihsel anlatı ve entelektüel biyografi de incelediği dönemin birebir kopyası değil, seçilmiş ve yeniden kurgulanmış bir tasvirdir.²¹

Bu çerçevede çalışmanın dönemselleştirme stratejisi, Altan'ın düşünsel evrimini lineer ve teleolojik bir “önce–sonra” dizgesine yerleştirmekten çok, belirli tarihsel eşikleri esas alan analitik bir sınıflandırmaya dayanmaktadır.²² Özellikle 1946–1965 dönemi, hem çok partili hayata geçiş, hem 27 Mayıs 1960, hem de TİP'in yükselişi gibi kırılma anlarının Altan'ın yazılarına

18 Bu idealtipik öğeler için bkz. Andrew Heywood, *Political Ideologies: An Introduction*, (London: Palgrave, 2017); Isaiah Berlin, “Two Concepts of Liberty,” içinde *Four Essays on Liberty* (Oxford: Oxford University Press, 1969); John Gray, *Liberalism*, (Buckingham: Open University Press, 1986); ayrıca ideolojilerin kavramsal haritaları için bkz. Michael Freedman, *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*, (Oxford: Clarendon Press, 1996).

19 John Lewis Gaddis, *The Landscape of History: How Historians Map the Past*, (New York: Oxford University Press, 2022), 41.

20 Gaddis, *The Landscape of History*, 32–33.

21 Bu seçilme ve yeniden kurgulanma düşüncesi için bkz. E. H. Carr, *Tarih Nedir*, çev. Misket Gizem Gürtürk, 24. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2025); ayrıca anlatının kurucu rolü için bkz. Hayden White, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1973).

22 Dönemselleştirme ve tarihsel eşik kavramı için bkz. Reinhart Koselleck, *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*, (New York: Columbia University Press, 2004).

yansıdığı; “erken liberal birikim”in görece en berrak ve siyasal örgütlü kimlik baskısından en az etkilenmiş biçimde gözlemlenebildiği bir evre olarak ele alınmıştır. 1965–1970 arasındaki TİP’li yıllar ve 1980 sonrası liberal konumlanmış, bu makalenin merkezinde yer almamakla birlikte, 1946–1965 döneminde tespit edilen idealtipik liberal–sosyalist gerilimlerin farklı tarihsel konjonktürlerde nasıl yeniden biçimlendiğini anlamaya yarayan sonraki referans noktaları olarak düşünülmektedir.

Dolayısıyla 1946–1965 dönemine odaklanmak, 1980 sonrası veri olarak geriye dönük bir doğrulama arayışı değil; tam tersine, bu sonraki evreleri mümkün kılan liberal-demokratik çekirdeği erken dönem metinler üzerinden ideal-tipik olarak görünür kılama tercihidir. Bu nedenle diğer dönemlerle ayrıntılı, simetrik bir içerik karşılaştırmasına gidilmemiş; bunun yerine, karşılaştırmanın kuramsal dayanağını oluşturacak “önkoşul dönem” derinlemesine çözümlenmiştir. 1965–1970 ve 1980 sonrası yazıları, burada kurulan çerçevenin ileride sistematik içerik analiziyle sınanacağı ayrı bir araştırma gündeminin parçası olarak düşünülmektedir.

Metin analizinin kendisi, Gadamerci anlamda hermeneutik bir süreç olarak kavramsallaştırılmaktadır. Gadamer’in “etkin tarih” (*Wirkungsgeschichte*) ve “ufukların kaynaşması” (*Horizontverschmelzung*) kavramlarının işaret ettiği gibi, bugün Altan’ın metinlerine dönüp baktığımızda, sadece onun yazdığı dönemin ufku değil, bizim bugünkü tarihsel ve teorik ufukumuz da okumamızı, anlamamızı şekillendirmektedir.²³ Bu nedenle analiz, veriyi “kendi başına konuşan” nötr bir malzeme olarak değil, yorumcunun önkabulleriyle etkileşim içinde anlam kazanan bir metinler bütünü olarak ele alır.²⁴

Çalışmanın yöntemsel olarak benimsediği adımlar, hermeneutik daire içinde ilerleyen bir metin çözümlemesi olarak özetlenebilir: Önce belirli temalar (özgürlük, Batı/Doğu, devlet, emek, sınıf, cinsellik, aydın–halk ilişkisi vb.) etrafında Altan’ın 1946–1965 arasındaki yazıları taranmakta; ardından bu temalar liberalizm ve sosyalizm idealleriyle ilişkilendirilerek ilk kavramsal çerçeve kurulmakta; daha sonra yeni metinler okundukça bu çerçeve gözden geçirilmekte, bazı kategoriler daraltılıp genişletilmekte ve böylece idealler, metinlerin karşısında yeniden sınanmaktadır. Bu döngüsel okuma süreci, metin ile yorumcunun ufku arasında gidip gelen, her seferinde hem metne hem kavramsal çerçeveye küçük düzeltmeler getiren hermeneutik bir pratik olarak düşünülmüştür.²⁵

23 Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method*, 2nd ed. (New York: Crossroad, 1990), 292.

24 Hermeneutik yorum anlayışı için ayrıca bkz. Paul Ricoeur, *Hermeneutics and the Human Sciences*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1981); Charles Taylor, “Interpretation and the Sciences of Man,” *The Review of Metaphysics* 25, no 1 (1971): 3–51.

25 Hermeneutik içerik analizi ve nitel metin çözümlemesi için bkz. Philipp Mayring, *Qualitative Content Analysis: Theoretical Foundation, Basic Procedures and Software Solution*, (Klagenfurt, 2014); ayrıca nitel içerik analizi için bkz. Klaus Krippendorff, *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*, (Thousand Oaks: Sage, 2013).

Gaddis'in tarihsel temsilin kimlik ve anlam çerçeveleriyle bağlantısına yaptığı vurgu da Altan okuması açısından önemlidir. Ona göre tarihsel anlatı, yalnızca “olanı biteni” aktarmakla kalmaz, geçmişe ilişkin belirli bir öz-anlayış ve konumlanma üretir. Altan'ın 1946–1965 arasındaki yazıları da, Türkiye’de belirli bir modernleşme, sol düşünce ve özgürlükçü hassasiyetler tartışması içinde, hem kendi kuşağının entelektüel ufkuna seslenen hem de sonraki dönemler için referans haline gelen metinlerdir. Bu nedenle Altan'ın yazıları, sadece bireysel fikirlerin ifadesi değil, aynı zamanda belli bir düşünce dünyasının kendi kendini kavrayış ve temsil etme tarzlarıdır. Weberci idealtipler, bu düşünsel konumlanışın hangi noktalarda “liberal”, hangi noktalarda “sosyalist” kodlarla işlediğini görünür kılmaya; Gaddis'in vurguladığı metodolojik çoğulluk ve Gadamerci hermeneutik yaklaşım ise bu metinleri tek bir teorik mercekten okumamaya ve yorumcunun kendi tarihsel/kuramsal konumunu da analiz içine katmaya hizmet eder.

Bu kuramsal ve yöntemsel çerçeve birlikte düşünüldüğünde, Altan'ın düşünsel konumunu sabit, yekpare ve doktriner bir ideolojiye indirgemek yerine, özgürlükçü ve eşitlikçi duyarlılıkların iç içe geçtiği melez bir ideolojik formasyon olarak kavramsallaştırmak mümkün hale gelmektedir.²⁶ Çalışmanın 1946–1965 dönemine odaklanan dönemselleştirmesi, bu melez formasyonun erken evresini ideal-tipik olarak görünür kılmayı; Gadamerci hermeneutik metin analizi ise, bu evreyi hem kendi tarihsel bağlamı hem de bugünkü teorik ufuk ile diyalog içinde okumayı amaçlamaktadır. Böylece çalışma, hem Çetin Altan üzerine düşünce tarihi literatürüne hem de Türkiye’de liberalizm ve sosyalizmin kesişim noktalarına dair tartışmalara kuramsal ve yöntemsel düzeyde bir katkı sunmayı hedeflemektedir.

1. Çocukluğu, Öğrenim Hayatı ve İlk Yazıları (1927-1957)

1.1. Ailesi

Çetin Altan, Mustafa Kemal'in *Nutuk*'u okuduğu yıl olan 1927'de dünyaya gelmiştir. *Nutuk*'ta işgale karşı direniş, iç savaş, Meclis'teki tartışmalar, devrimci atılımlar ve bunlara yönelik tepkiler geniş bir çerçevede anlatılır.²⁷ 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı, devrimci kadro ile muhafazakâr kesimler arasındaki mücadelenin sonu değil, yeni bir evresidir. Halifeliğin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, tekkelerin ve medreselerin kapatılması, Kılık Kıyafet Kanunu gibi düzenlemeler adım adım laik bir devlet düzeninin tesisine işaret eder. 1926'da Türk Medeni Kanunu'nun

26 Özgürlükçü ve eşitlikçi duyarlılıkların kesiştiği melez ideolojik konumlanışlar için bkz. Chantal Mouffe, *The Democratic Paradox* (London: Verso, 2000); Norberto Bobbio, *Left and Right: The Significance of a Political Distinction*, (Chicago: University of Chicago Press, 1996); ayrıca liberal ve sosyalist kodların kuramsal iç içe geçişi için bkz. Michael Freeden, *Ideologies and Political Theory*, (Oxford: Clarendon Press, 1996).

27 *Nutuk*'ta geçen şahsiyetlerin anıları ile karşılaştırmalı olarak okumak için Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk*, (İstanbul: İBB Kültür AŞ Yayınları, 2020).

kabulü, 1928’de Anayasa’dan laikliğe aykırı hükümlerin çıkarılması ve Arap alfabesinin yerine Latin harflerinin kabulü, 1929’da liselerden Arapça ve Farsça derslerinin kaldırılması bu dönüşümün hukuki ve kurumsal boyutunu oluşturur.²⁸ Devletin adının ve rejiminin değişmesiyle sınırlı kalmayan bu süreç, yeni bir yurttaşlık anlayışı, yeni bir hukuk düzeni ve yeni bir kamusal dil inşa etmeyi hedeflemekteydi.²⁹ Çetin Altan’ın çocukluğu, tam da bu yoğun siyasal ve kurumsal dönüşümlerin yaşandığı bir bağlamda geçmiştir.

Altan, çocukluk ve ilk gençlik yıllarını anlattığı *Kavak Yelleri ve Kasırgalar* kitabında hem ailesi hem de içinde büyüdüğü ortam hakkında önemli ipuçları verir.³⁰ Annesi Nurhayat Hanım, dönemin tanınmış simalarından “Tatar Hasan Paşa” olarak bilinen Hasan Kıpçak’ın kızıdır. Babası Halit Bey ise Ankara Emniyet Müdürlüğü’nde şube müdürlüğü, Başbakanlık Arşiv Müdürlüğü ve Başbakanlık Yazı İşleri Müdürlüğü gibi üst düzey görevlerde bulunmuş bir bürokrattır. Altan, ailesinin maddi ve manevi durumunun “hayli göz alıcı” olduğunu belirttikten sonra, bu parıltının ardındaki durağanlığı şu sözlerle tarif eder: “Ama yaşamı, bilip öğrendikleri dışında, bir kez daha yoğurup değerlendirme açısından köklü bir Osmanlılığın değişmezliği ve kıpırtısızlığı içindeydiler. Yabancılara karşı smokinli, fraklı ve büyük üniformalı; ev içinde de entarili, pijamalı, bazen yer sofralı, bazen muşamba masalıydılar”.³¹

Bu gözlem, erken Cumhuriyet’in bürokrat–memur çevrelerinde sıkça rastlanan ikiliği (kamu alanında Cumhuriyetçi ve Batılılaşmış bir imaj, özel alanda ise alışkanlıklar ve gündelik hayat düzeyinde süregelen eski kalıplar) Altan’ın çocukluk perspektifinden yansıtır. Altan’ın anlatısında, Cumhuriyet değerlerine bağlılık ile gündelik yaşam pratiklerindeki muhafazakârlık yan yana var olan iki unsur olarak karşımıza çıkar.

Altan’ın yazları kaldıkları köşk, onun anlatımlarında bu gerilimin en yoğun hissedildiği mekânlardan biridir. Atatürk’ün yakın çevresinden olduğu belirtilen dedesi Hasan Paşa’nın, torununu “Prusya disiplini” ile yetiştirme kaygısı, Altan’ın çocukluk hafızasında baskın bir yer tutar. Sevgi ve sıcaklık

28 1924-1930 arası yaşanan süreci ayrıntılı biçimde okumak için Mahmut Goloğlu, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-1 Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2007).

29 Zafer Toprak, *Bir Yurttaş Yaratmak- Muâsır Bir Medeniyet İçin Seferberlik Bilgileri (1923-1950)*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Ekim 1998); Hakkı Uyar, “Utangaç Modernleşmeden Köktenci Modernleşmeye: Osmanlı Modernleşmesi ile Kemalist Modernleşme Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi”, *Türkiye Cumhuriyeti’nin 90 Yılına Armağan içinde* (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, 2014), 171-184.

30 2004 yılında okuyucu ile buluşan kitabın arka kapak tanıtım yazısında “yalnızlığın koyu karanlığında sıkışmış, yoksunluklarla örülü bir çocukluğun unutulmuş zamanıyla içtenlikli bir yüzleşme” yazılı; Altan’dan da şu alıntı: “...Kim bilir belki de çocukluğumda bir türlü bulamadıklarımı inat ve ısrarla arayarak yaşadım” Çetin Altan, *Kavak Yelleri ve Kasırgalar*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2004).

31 Altan, *Kavak Yelleri ve Kasırgalar*, 30-31.

beklediği aile büyükleri yerine katı bir disiplinle karşılaştığını, teyzelerini “dindar ama neşesiz” bir figür olarak tasvir ederek anlatır ve şu cümleyle resmeder: “O kadar namaz kılacaklarına, şenlikli sofralarda birkaç kadeh şarap parlatıp azıcık da eski flörtlerinden konuşabilseler; yaşadıkları dünyanın dekoru, içindeki tablosunu kaybetmiş koskoca yaldızlı bir resim çerçevesi gibi anlamsız ve boş kalmayacaktır”.³²

Cumhuriyetçi bir aile içinde, ancak gündelik yaşamda görece kapalı ve mesafeli bir duygusal iklimde büyüyen Altan,³³ bu deneyimi daha sonraki yıllarda hem kendi çocukluğunu hem de çağdaşlarını düşünerek genelleştirmeye çalışır: “Şark’ın gizli dramlarından biri de bol bol ürettiği çocuklara yaşam kıvancını tattıracak bir kişilik rahatlığıyla güvencesini verememekten geçiyor”³⁴ diye yazarak, çocukluk yıllarının duygusal eksikliğini daha geniş bir kültürel çerçeveye yerleştirir.

Altan’ın bu erken gözlemleri, onun ileride geliştireceği Batıcı ve özgürlükçü dünya görüşünün arka planını anlamak açısından önemlidir. Bir yanda Cumhuriyet’in hukukî ve kurumsal modernleşme hamleleriyle iç içe geçmiş bürokrat bir aile; diğer yanda ev içi yaşamda süreklilik gösteren alışkanlıklar, hiyerarşik ilişkiler ve duygusal mesafe. Altan’ın metinlerinde sıkça rastlanan bireycilik, otorite eleştirisi, “yaşam sevinci” vurgusu ve geleneksel kalıplara yönelik ironik dil, büyük ölçüde bu ikili deneyimin içinden süzölmüş görünmektedir. Çocukluk ve gençlik yıllarında tanık olduğu bu gerilim, ileride kaleme alacağı yazılarda hem Cumhuriyet’in modernleşme projesini hem de aile, din, ahlak ve otorite ilişkilerini sorgularken başvurduğu temel referans zeminlerinden biri haline gelecektir.

1.2. Eğitim-Öğretim Hayatı ve Gazeteciğe Başlaması

Çetin Altan, babasının memuriyeti dolayısıyla ilkokula Edirne’de başlar. Baba Halit Bey’in Ankara Emniyet Müdürlüğü Üçüncü Şube Müdürlüğü’ne atanması üzerine aile kısa süre içinde Ankara’ya taşınır. Daha sonra Bursa’ya yeni bir tayin gündeme gelince, bu sürekli yer değiştirmelerin oğlunun eğitimini aksatacağından endişelenen Halit Bey, 1936 yılında dokuz yaşındaki Çetin’i Ortaköy’deki Galatasaray İlkokulu’na yatılı olarak kaydettirir. Kısa süre önce dedesi Hasan Paşa vefat etmiştir; yaz tatillerinde kaldıkları köşkte artık sadece babaanne vardır. Altan, hafta sonlarını tek bir odada “uzaktan uluyan köpeklerin ve ağaçları çatırdatan rüzgârın seslerini dinleyerek” geçirdiğini anlatır ve bu döneme ilişkin duygusunu şu cümleyle özetler: “Ben o yaştaki bir çocuğa karşı aile ilgisizliğinin böylesine bir katı nasırlaşma göstermesine, annesiyle babası üvey olanlarda bile rastlamadım”.³⁵

32 Altan, 33-34.

33 Altan, 19.

34 Altan, 18.

35 Altan, 44.

Bu erken yalnızlık ve duygusal mesafe, onun ileride yazılarında sıkça vurgulayacağı “yaşam kıvancı”, kişilik özgürlüğü ve otorite eleştirisinin psikolojik zeminini oluşturur.

1939’da Galatasaray Ortaokulu’na geçen Altan, artık Beyoğlu’nun merkezindeki lise yerleşkesindedir. Burada hocalarının ve bazı sınıf arkadaşlarının sinemalı, lokantalı, flörtlü, danslı, çay partili hayatları onu büyüler; ailesinin renksiz, içe kapanık yaşam biçimini sorgulamaya başlar. Hafta sonlarını neşeli aktivitelerle geçiren arkadaşlarının aksine o, evinde “...renksiz ve coşkusuz monoton yakınmalarla, kaderci ‘şükürler olsun’ları ve radyodaki alaturka fasıl heyetlerini” dinlediğini, pazar akşamları ise bahçıvanla okula döndüğünü aktarır. Pazartesi sabahları arkadaşlarını anneleri ve kız akrabalarıyla sinemaya giderken gördüğünde içinin gittiğini ve onlara imrenerek baktığını anlatır. Bu yılları şu cümleyle anlamlandırır: “Kim bilir, belki de sadece çocukluğumda bir türlü bulmadıklarımı inat ve ısrarla arayarak yaşadım”.³⁶ Altan’ın pek çok yazısında ve romanında karşımıza çıkan “yaşamdan zevk almak”, “hayatı dolu dolu yaşamak” temalarının kökleri bu deneyimlerde aranabilir.

Galatasaray Lisesi, Osmanlı’dan beri ülkenin Batı’ya açılan kapılarından biri olarak anılır. Frankofon eğitim veren, edebiyat, siyaset ve bürokrasiye birçok isim kazandıran bu okulun kültürel atmosferi,³⁷ Altan’ın zihinsel dünyasını şekillendiren başlıca çevrelerden biridir. Bir yandan Cumhuriyet’in modernleşmeci idealleriyle uyumlu, Batılı hayat tarzına açık bir okul ortamı; diğer yandan Göztepe Köşkü’nde, yabancı misafirlere kuşkuyla bakan, “alaturka” alışkanlıkları sürdüren bir aile. Altan’ın ileride geliştireceği keskin Batıcı ve özgürlükçü refleksler, bu iki dünya arasındaki çelişkiyi zihninde çözme çabasının ürünü olarak okunabilir. Nitekim, evdeki “yabancı alerjisi”ni anlatırken Osmanlı ailesi diye nitelediği çevresinin yabancı konuklar geldiğinde telaşa kapılıp rollerine bürünmelerini ironik bir dille tasvir eder;³⁸ bu ikiyüzlü modernleşme hallerine duyduğu rahatsızlık, onun ilerideki yazılarında sıkça hedef aldığı “alaturka” zihniyetle örtüşür.

Galatasaray’ın öğretmen kadrosu da Altan’ın entelektüel formasyonu üzerinde derin izler bırakır. Yurt Bilgisi öğretmeni Nadir Nadi, müzik öğretmeni Muhiddin Sadak ve edebiyat öğretmeni Esat Mahmut Karakurt, Cumhuriyet devrimlerinin, Batılılaşmanın ve demokrasinin kararlı savunucuları olarak genç Altan üzerinde güçlü bir etki yaratır.³⁹ Özellikle

36 Atan, 90-91.

37 Serfiraz Ergun, “Bu Kadar Ünlü Bir Sınıftan Nasıl Çıkar,” röportaj, Habertürk, 28 Eylül 2007, <https://m.haberturk.com/yasam/haber/37947-bir-siniftan-bu-kadar-unlu-nasil-cikar>; Emel Engin, “Galatasaray Lisesi (1923-1950)” (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007).

38 Altan, 81.

39 Fatma Şen Akdemir, *Çetin Altan: Hayatı ve Edebî Eserleri*, 52-53; Altan, *Kavak Yelleri ve Kasırgalar*, 97.

Nadir Nadi, hem *Cumhuriyet* gazetesinde yazan, hem iki dil bilen, keman çalan, derslerde güncel siyaseti tartışan bir entelektüel figür olarak Altan'ın gözünde bir idol konumundadır. 1945'te babası Yunus Nadi'nin ardından *Cumhuriyet* gazetesinin başına geçecek olan Nadir Nadi, siyasal olarak zaman zaman Altan ile farklılaşsa da, ömrü boyunca onu koruyup kollamış; Altan da hocasını daima saygı ve minnetle anmıştır.⁴⁰ Nadi'nin yazılarında öne çıkan temel vurgu, Cumhuriyet Devrimi'nin ve laikliğin korunmasıdır; bu dönemde kaleme aldığı metinlerde sosyalizm ya da sol bir çizgi belirgin değildir, hatta II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Nazi Almanyası'na yakın duran bazı yazıları yüzünden ağır eleştirilere uğramıştır.⁴¹ Altan'ın gençliğinde etkilendiği bu cumhuriyetçi, Batıcı ama sosyalizmle doğrudan ilişkilenebilen çizgi, onun erken dönemdeki siyasal ufkunun liberal-Kemalist eksenini anlamak açısından önemlidir.

Edebiyat alanında da Nihad Sami Banarlı ve Ercüment Ekrem Talu gibi isimler, Altan'ın yeteneğini erkenden fark edip onu teşvik ederler. Altan, ortaokulun ikinci sınıfından itibaren her cumartesi Babıali'ye gitmeye, şiirlerini bastırıldığı dergi ve gazete yöneticileriyle tanışmaya başlar. Orhan Seyfi Orhon'un çıkardığı *Çınaraltı* dergisi ile *İstanbul* ve *Yedigün* gibi yayınlarda şiirleri yayımlanır. Daha sonra İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'nun *Yeni Adam* dergisinde düz yazıları çıkacaktır. Bu yayınların hiçbirinin sol bir çizgide olmaması dikkat çekicidir: *Çınaraltı*, Türkçü camianın önde gelen dergilerinden, *Yeni Adam* ise Kemalizm'in muhafazakâr yorumunu yapan bir yayındır. Altan'ın ortaokul ve lise yıllarında *Tan*, *Ses*, *Yurt* ve *Dünya* gibi sol çevrelerle ilişkilendirilen dergi ve gazetelerle sistematik bir temas kurmadığı, sosyalist fikirlerden doğrudan beslenmediği görülmektedir. Bu durum, onun fikri serüveninin başlangıç noktasının sosyalizm değil, Cumhuriyetçi-Batıcı bir liberal-demokratik ufuk olduğunu destekleyen önemli bir göstergedir.

Lise biter bitmez elinde diplomasıyla Ankara'ya giderek Hukuk Fakültesi'ne kaydolan Altan, babası Halit Bey ile ilişkileri mesafeli olsa da onun gibi hukukçu olmayı tercih eder. Asıl niyetinin yazarlık olduğunu, ancak geçimini sağlamak için bir meslek sahibi olması gerektiğini düşünerek hukuku seçtiğini aktarır.⁴² Ankara'ya gelir gelmez, daha üniversiteye başlamadan, yazılarını yayımlatabileceği dergileri araştırmaya koyulur. Galatasaray'dan "abisi" Ali Rana Tarhan'ın⁴³ yönettiği *Kızılay* dergisine gider; Tarhan, onu

40 Altan, 98. Gazeteci Ali Sirmen, Nadir Nadi hakkında yazdığı bir köşe yazısında, Altan'ın Nadir Nadi için sık sık "Hocam beni hep yemeğe davet eder ama nedense hiç gazetesinde yazı yazmaya çağırmaz" diye takıldığını yazmış ve bunun sebebini Nadir Nadi'nin Çetin Altan'ı ne yapacağı belli olmaz, bulur diye açıklamıştır. Ali Sirmen, "Bir Garip Patron", *Cumhuriyet*, 17 Aralık 2023, 4.

41 Yaşar Özkanbaş, "Tek Partili Dönemden Çok Partili Siyasal Yaşama: Nadir Nadi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 18, 36 (2022): 850, https://ctad.hacettepe.edu.tr/18_36/10.pdf.

42 Sedef Kabaş, *Zamanı Dize Getirenler*, (İstanbul: Doğan Kitap, 2005), 109.

43 Kızılay Genel Müdürü Ali Rana Tarhan dönemin etkin isimlerindedir. 1931-1938 yılları arası kesintisiz Gümrük ve Tekel Bakanlığı yapan Tarhan, 1939'da İsmet İnönü'nün isteğiyle

Ulus gazetesine yönlendirir. Ulus'un yazı işleri müdürü Münir Berik, CHP yöneticilerinin referanslarıyla gelen kişilerden bunaldığını, kadrolarının ve bütçelerinin dolu olduğunu söyler. Altan, ücret almaksızın çalışmayı teklif edince, ücretsiz muhabir olarak gazeteciliğe adım atar.⁴⁴

1946'da başladığı fakülteyi 1950'de bitiren Altan, Türkiye'nin çok partili hayata geçiş ve kısa sürede otoriterleşme deneyimini tam da basın dünyasının içinde karşılar. Henüz yirmisine bile gelmeden, *Ulus* muhabiri olarak İsmet İnönü ile bir yurt gezisinde tanışır; ilerleyen yıllarda *Ulus*'ta yazan etkin siyasal figürlerle de temas kurar.⁴⁵ *Ulus*'ta başlayan muhabirlik serüveni, kısa süre sonra *Dünya*, *Akşam*, *Son Posta* gibi gazetelerle genişler. 1956'da askere gidene kadar, bir yandan muhabirlik yaparken, diğer yandan *Hürses* ve *Tan* gazetelerinde kısa köşe yazıları kaleme alır. Yazılarında öne çıkan tema, "demokrasimizin çarpıklığı"dır. Çalıştığı gazetelerin tümünün CHP çizgisine yakın olması, Altan'ın Demokrat Parti'ye eleştirel bir konumdan bakmasını da beraberinde getirir; ancak onun yazıları, CHP'nin basit bir sözcülüğüne indirgenemez. Demokrat Parti'nin otoriterleşmesine karşı CHP'yi yeterince kararlı direnç göstermemekle eleştirdiği yazıları da vardır.⁴⁶ Bu, onun erken dönemde de tek bir partiye angaje olmaktan ziyade, parlamenter demokrasi ve hukukun üstünlüğü çerçevesinde pozisyon aldığını gösterir.

Altan'ın *Hürses* ve *Tan*'daki ilk köşe yazılarında ele aldığı bazı meseleler, hayatı boyunca ısrarla üzerinde duracağı temaların nüvelerini taşır. Örneğin uzmanlara ve uzmanlaşmaya gereken önemin verilmemesi, liyakatsiz kişilerin makamlara oturması meselesi bunlardan biridir. *Tan*'daki

Meclis'te kurulan Müstakil Grup'un başkanı olmuştur. Müstakil Grup 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasıyla işlevini yitirmiş ve dağılmıştır. Tarhan 1941-1950 yılları arası Kızılay Genel Müdürlüğü yapmıştır. <https://www.oktayaras.com/ali-rana-tarhan/tr/28741> erişim 22 Nisan 2025; Volkan Payaslı, "Tek Parti İktidarından Doğmuş Bir Denetim Organı: Müstakil Grup (1939-1946)", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 14, 28 (Haziran 2014): 184, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/237065>.

44 Çetin Altan, *Seçmeler*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1992), 10.

45 Akdemir, *Çetin Altan: Hayatı ve Edebi Eserleri*, 60-61.

46 *Tan*'da yazdığı bir köşe yazısındaki şu satırlar dikkat çekicidir: "Bazen şu muhalefet partisine şaşıp şaşıp kalıyorum. Yaptıkları bütün tahminler ters çıkıyor. İki yıl evvel iktidarın *Ulus* gazetesinin makinelerine el koyamayacağını söylerlerdi:

-Yok bu kadarını yapamazlar, derlerdi.

Yapıldı. Ve nice tahminlerin hep aksi oldu.

Bir Yahudi oğlanını adamın biri dövmüş. Oğlan da gitmiş, ağabeyini çağırmış. Ağabey dayacağı atana:

-Bir daha vur da göreyim, demiş.

Adam bir daha vurmuş.

-Bir daha vursana.

Tokat gene inmiş.

-Bir daha vurabilir misin?

Ve şamar tekrar patlayınca Yahudi, kardeşine dönmüş:

-Yürü gidelim, bu adam terbiyesiz, demiş.

Muhalefetin de bütün iddialardan sonra söyleyeceği son söz bu olacak galiba..."

Çetin Altan, "Yapamaz Edemez Nazariyesi", *Tan*, 8 Ekim 1955, 5.

bir yazısında, Türkiye'nin Almanya ve Japonya'ya göre kalkınmada geri kalmasına şaşırarak Amerikalı bir uzmana şu sözlerle yanıt verir: "Ne var bunda şaşacak? Sebebi meydanda: Onları büyük olmayan birtakım mütehasşıs lar idare ediyor; bizi ise mütehasşıs olmayan birtakım büyükler..."⁴⁷ Bu ironi, Altan'ın hem bürokratik zihniyet eleştirisinin hem de rasyonel, uzmanlık temelli bir yönetim anlayışını savunan liberal-demokratik perspektifinin erken bir ifadesi olarak okunabilir.

Bu bütünlük içinde bakıldığında, çocukluk yalnızlığı, ikili aile ortamı (Cumhuriyetçi ama gündelik yaşamda muhafazakâr), Galatasaray'ın Batıcı kültürel iklimi, Nadir Nadi ve diğer hocaların Cumhuriyetçi-demokratik etkisi, Türkçü-Kemalist dergilerde yazmaya başlaması ve CHP eksenli ama eleştirel bir gazetecilik pratiği, Altan'ın 1950'lere geldiğinde belirginleşen liberal-demokratik eğilimlerinin temel bileşenleri olarak ortaya çıkmaktadır.

1.3. Yeni Adam'daki Denemeleri ve Nâzım Hikmet'in Ülkeden Kaçışına Sert Tavrı

1950'lerde *Yeni Adam*'daki Çetin Altan ile 1980'lerdeki liberal Çetin Altan arasında hem benzerlikler hem de farklar vardır. En güçlü süreklilik, demokrasi ve modernleşme konularındaki tavizsiz tutumudur. Gençlik yıllarından itibaren yazılarında, "Şark kafası" dediği zihniyetin çağdaşlaşmanın önündeki başlıca engellerden biri olduğunu vurgular. 8 Haziran 1950 tarihli yazısı, 19 Mayıs törenlerine kız öğrencilerin siyah önlükle katılması üzerine kaleme alınmıştır. Kız öğrencilerin spor kıyafetleriyle sahada yer almalarına itiraz edenleri, "Neydi o eskiden baldır bacak yerlerde yuvarlanmalar?" diye sevinenleri eleştirir; sporun ve spor kıyafetinin uluslararası bir standart olduğunu, bunu hazmedemeyecek kadar geri toplumların "spor bayramı" yapamayacağını yazar. "Biz bize benzeriz" diyerek spor bayramını "kafamıza göre uydurmanın" alaturkalık olduğunu belirttikten sonra, Atatürk'ün bu alaturkalıkla hayatı boyunca mücadele ettiğini hatırlatır ve "makinaların tornistan etmeye hazırlanmış gibi işaretler vermesini" Atatürk gençliği için acı bulduğunu söyler.⁴⁸ Bu satırlarda öne çıkan Atatürk imgesi, öncelikle Batıcı, radikal modernleşmeci ve muhafazakâr zihniyete meydan okuyan bir figürdür.

Altan'ın *Yeni Adam*'daki yazılarında belirgin bir anti-komünist ton da göze çarpar. İrtica tehlikesine dikkat çektiği bir yazısında "Her Türk'ün kızıl yılanın kafasını ezmek nasıl boynunun borcuysa, kıpırdanmaya başlayan yeşil yılanın kafasını ezmek de öyle boynunun borcudur"⁴⁹ diyerek hem komünizm hem de dinci gericilik karşısında sert bir Cumhuriyetçi-devletçi dili benimser. Antikomünist yayınların komünizmin tehlikelerini ideolojik olarak analiz

47 Çetin Altan, "Aklına Şaşsın", *Tan*, 19 Aralık 1955, 5.

48 Çetin Altan, "Tornistan mı?" *Yeni Adam*, 8 Haziran 1950, 4.

49 Çetin Altan, "Yeşil Yılan", *Yeni Adam*, 18 Ocak 1951, 4.

etmek yerine hamaset yaptığını eleştirir; buna rağmen, komünizmi demokrasi ve özgürlükler açısından tehlikeli gördüğünü madde madde sıralamaya çalışır.⁵⁰ Bu, onu tek boyutlu bir soğuk savaş propagandacısı olmaktan kısmen ayırsa da genç Altan'ın bu dönemde sosyalizme mesafeli, cumhuriyetçi–liberal-demokratik bir pozisyonda durduğunu gösterir.

Altan'ın Nâzım Hikmet'e dair yazıları da bu bağlamda dikkat çekicidir. Şairin hukuksuz biçimde on iki yıl hapiste tutulmasına duyduğu tepkiyi, yazılarında açıkça ifade eder ve bu durumu adalet duygusuyla bağdaşmaz bulur. Ancak konu Nâzım'ın açlık grevine ve ardından ülkeyi terk edişine gelince, genç Altan'ın tavrı sertleşir. Açlık grevini “samimiyetsiz” bulur ve şöyle yazar: “Hayat bu! İnsan haksızlığa da uğursuzluğa da uğrayabilir. Lâkin vakârlarını bozup kıvıramayacağını bildiği işi mert, kahraman bir eda ile yapmaya kalkmış gibi görünmek samimiyete sığar mı? Üstelik bunu yapan, eserlerinde daima özü sözü bir olmaktan dem vurmuş, memleket hudutları dışında dahi tanınmış bir şair olursa... Gerçekten büyük olan insan bu gibi durumlarda ölür, fakat tükürdüğünü yalamaz”.⁵¹

Nâzım'ın Romanya'ya geçmesinden sonra Altan'ın dili daha da sertleşir ve ağır ithamlara yönelir: “Nâzım'ın bugün demir perde gerisinde votka çekerek verdiği nutuklar da karakteriz ruhunun, inançsız ifadelerinden başka bir şey değildir. Lehte veya aleyhte dünya radyolarının, dünya basınının kendisinden bahsetmesini sağlamıştır. Ama bu reklam için bir Anavatan feda etmiş; bu yaradılıştta insanlara böyle mefhumlar vız gelir”.⁵² Ona göre basın özgürlüğü, demokrasi ve özgürlük mücadelesi ülke içinde verilmelidir; bu uğurda haksızlığa uğrayanlar, idam edilenler olmuştur; “ama bunların hiçbiri tarih karşısında vatan haini damgasına yememiş, düşmanla birleşmemiş, Stalin gibi bir haydudun uşaklığına düşmemiştir. Nâzım'ın Romanya'ya kaçmakla gösterdiği haysiyet ve şerefsizlik daima lânetle yâd edilecektir”.⁵³

Bu satırları kaleme aldığında Altan henüz yirmi dört yaşında genç bir yazardır. Nâzım Hikmet, onun gözünde vatanını terk ettiği için “şerefsiz, haysiyetsiz ve hain”dir. Ne var ki on yedi yıl sonra, TİP milletvekili olarak girdiği Meclis'te, Nâzım'a “vatan haini” diyen Adalet Partililere “En büyük şair idi o!” diye karşı çıktığı için yaklaşık 150 vekilin fiziki saldırısına uğrayacaktır. 2000'li yıllarda *Yeni Adam*'daki bu yazıları kendisine

50 Çetin Altan, “Anti-Komünist Yayınlar”, *Yeni Adam*, 22 Haziran 1950, 4. Çetin Altan aynı yazıda sosyalizm parantezi açmaktadır ve bu tespit edebildiğimiz kadarıyla sosyalizmden bahsettiği ve ona bir olumluluk atfettiği ilk yazıdır: “Sosyalizm, komünizm demek değildir. Köylüyü kaldırmak istemek, işçi sınıfının menfaatlerini “korumak istemek, hastahanelerin, okulların patasız olmasını istemek, büyük işletmelerin devlet tarafından işletilmesini istemek, devletin ekonomik alana geniş müdahalelerde bulunmasını istemek komünizm değildir. Bütün Batı devletleri komünizmden adamakıllı ırktıkları halde hepsi sosyalizmi benimsemektedir.”

51 Çetin Altan, “Bir Meselenin İç Yüzü”, *Yeni Adam*, 29 Haziran 1950, 4.

52 Çetin Altan, “Nazım Hikmet'in Kaçışı”, *Yeni Adam*, 5 Temmuz 1951, 4.

53 Aynı yerde.

hatırlatıldığında ise, “Olayla ilgili bilgimiz belli bir koşullanma içindeydi. Nâzım’ın gerçekten kaçtığını sanıyordum ama sonradan ortaya çıktı ki kaçmak zorunda bırakılmış” diyerek “O yazıyı yazmış olmak istemezdim”⁵⁴ ifadesiyle geçmişteki sert yargılarından pişmanlık duyduğunu dile getirir.

Bu geriye dönük özeleştiri, Altan’ın düşünsel serüvenindeki önemli bir dönüşümün değil, daha çok bilgi kaynaklarının genişlemesi, siyasal bağlamın değişmesi ve kendi özgürlükçü duyarlılıklarıyla erken dönem devletçi–anti-komünist refleksleri arasındaki gerilimi yeniden değerlendirme sürecinin işareti olarak okunabilir. Genç Altan’ın Nâzım’a yönelik ağır suçlamaları, 1940 sonrası anti-komünist atmosferinden ve resmi söyleminden beslenen bir liberal-demokratik cumhuriyetçilikle uyumludur; 1960’ların sonundaki Nâzım savunusu ise, ifade özgürlüğü ve sanatın özerkliğini önceleyen daha olgun bir özgürlükçü hassasiyetin dışavurumudur. Bu iki moment arasındaki fark, bu makalenin merkezinde yer alan “dönüşüm–süreklilik” tartışmasını somutlaştıran çarpıcı örneklerden biridir: Altan’ın temel liberal-demokratik zemini sabit kalırken, bilgi birikimi ve tarihsel bağlamla birlikte, bu zeminden çıkardığı sonuçlar zaman içinde değişmekte ve derinleşmektedir.

1.4. Milletvekilliğine Giden Yol

Çetin Altan’ın her gün yazdığı köşe yazılarıyla ülke çapında tanınan bir yazar haline gelmesi, 7 Haziran 1957’de *Akşam* gazetesinde yazmaya başlamasıyla gerçekleşir. *Akşam*’da birinci sayfada “Taş” başlıklı köşede günlük, kısa ve güncel siyasi yorumlar kaleme alırken, üçüncü sayfada haftada iki gün çıkan ve zamanla adıyla özdeşleşecek “Şeytanın Gör Deddiği” köşesinde daha kapsamlı değerlendirmeler yapar.⁵⁵ 2 Ocak 1960’a kadar yaklaşık iki buçuk yıl boyunca her gün yazan Altan, bu dönemde, önceki yıllardan devraldığı demokrasi, modernleşme, liyakat ve özgürlük temalarını daha geniş bir okur kitlesine taşıma olanağı bulur. 21 Haziran 1959’da *Milliyet* gazetesine transfer olur; gazeteden yeni ayrılan Peyami Safa’nın ikinci sayfadaki köşesi kendisine verilir.⁵⁶ Bu tarihten, *Akşam*’dan ayrıldığı 2 Ocak 1960’a kadar yaklaşık altı ay boyunca iki gazetede birden yazar. Böylece, 1960 sonrasının siyasal tartışmalarında belirleyici bir figür haline gelecek bir köşe yazarı profili oluşmaya başlar.

27 Mayıs 1960 sonrasında, hem yeni anayasal rejimin getirdiği görece özgürlük ortamı hem de toplumda sola yönelen ilgiyle birlikte, Altan’ın popülaritesi giderek artar; günlük basında İlhan Selçuk’la birlikte solun en

54 İhsan Yılmaz, “Çetin Altan, şerefsiz dediği Nazım Hikmet yüzünden dayak yedi” haber, *Hürriyet*, 13 Kasım 2002, erişim 11 Temmuz 2025, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cetin-altan-serefsiz-dedigi-n-zim-yuzunden-dayak-yedi-109197>.

55 Altan’ın *Akşam*’daki ilk döneminin son yazısı Said-i Nursi’nin Cumhuriyet Devrimi karşıtı hareketleri ile ilgilidir. Çetin Altan, “Kimin Durumu”, *Akşam*, 2 Ocak 1960, 2.

56 Çetin Altan, “Eveeet, evett”, *Milliyet*, 2 Nisan 2002, 2.

çok okunan isimlerinden biri haline gelir. 29 Haziran 1960 tarihli “Açık açık” başlıklı yazısı, Türk basınında 27 Mayıs sonrasında “sosyalizm” kavramının olumlu bir referansla kullanıldığı ilk metinlerden biri olarak öne çıkar.⁵⁷ Burada savunduğu sosyalizm, klasik Marksizm’in sınıf egemenliği kuramına doğrudan yaslanmaktan çok, sosyal adalet ve eşitlik vurgusunu öne çıkaran bir çerçevedir; yine de o yıllarda “sakıncalı” görülen bu kelimeyi açıkça telaffuz etmesi, Altan’ın mevcut liberal-demokratik zemininden sola doğru bir açılım içinde olduğunu gösterir. 1965’e gelindiğinde yazılarındaki sol ton belirgin biçimde artacak; bir yandan işçi sınıfının haklarını savunan, diğer yandan da anti-Amerikancı bir çizgiye yönelen bir söylem geliştirecektir. Şubat 1965’te *Milliyet*’ten ayrılıp yeniden *Akşam*’a dönmesi de, bu ideolojik konumlanmanın gazete tercihinin yansıması olarak yorumlanabilir.⁵⁸

1960’lar, Türkiye genelinde olduğu gibi CHP içinde de sol fikirlerin güç kazandığı yıllardır. İsmet İnönü’nün başbakanlığında kurulan üç koalisyon hükümetinde Bülent Ecevit, İlhami Sancar, Emin Paksüt gibi, Altan’ın da saygı duyduğu isimler bakanlık yapar.⁵⁹ Bu dönemde Altan, bir yandan CHP içindeki bu “sola açılım” çabalarını olumlu bulurken, diğer yandan partiyi net bir ideolojik çizgi belirleyemediği ve klikler halinde bölünmüş olduğu gerekçesiyle eleştirir.⁶⁰ Ona göre Türkiye’nin, işçi sınıfının haklarını açıkça savunacak, sosyal politikaları merkeze alan bir partiye⁶¹ ihtiyacı vardır; TİP’i ise fazla teorik ve gündelik siyasetten kopuk⁶² bulmaktadır. 1964’te CHP’nin sosyal politikaları daha çok öne çıkarmasını destekler⁶³ ve bu durumu, “Halk Partisi’nin uyanık ve dünya olaylarıyla Türkiye’deki sosyal gelişmeleri yakından izleyen kişileri, partinin ilânihaye merkez partisi olarak kalamayacağını anlamışlardır”⁶⁴ sözleriyle yorumlar. Bu değerlendirme, Altan’ın işçi hakları ve sosyal adalet ekseninde soldan gelen talepleri, liberal-demokratik bir çerçeve içinde meşru ve gerekli gördüğünü gösterir.

Bununla birlikte, Altan’a göre CHP kadroları hâlâ yeterince etkin ve cesur değildir. Bir yazısında “Dört radyo konuşmasıyla, on vesikalı yazıda AP darmadağın olur. Siyasetçi olsam bunu ben bile yaparım. Ve bunun karşısına halife gelse duramaz”⁶⁵ diyerek hem Adalet Partisi’ni hem de CHP içindeki çekingenliği eleştirir. Bu sözler, bir yandan Altan’ın siyasal polemik üslubunu yansıtırken, diğer yandan siyasete doğrudan girmeye dair bir isteğin

57 Çetin Altan, “Açık Açık”, *Milliyet*, 29 Haziran 1960, 2.

58 Solmaz Kamuran, *İpek Böceği Cinayeti-Fotoğraflarla Çetin Altan’ın Yaşam Öyküsü*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2006), 85-87.

59 Çetin Altan, “Kabine listesini dinlerken”, *Milliyet*, 21 Kasım 1961, 2.

60 Çetin Altan, “Biz kimi tutacağız”, *Milliyet*, 18 Ağustos 1961, 2.

61 Çetin Altan, “Türklüğümüzü unutmayalım”, *Milliyet*, 12 Ocak 1963, 2.

62 Çetin Altan, “Adımlar atılıyor”, *Milliyet*, 16 Ocak 1963, 2.

63 Gülsüm Tütüncü Uğurlubay, «Cumhuriyet Halk Partisi’nde Köklü Değişim: Ortanın Solundan Demokratik Sola», *Toplumsal Tarih*, 357 (Eylül 2023), 32-37.

64 Çetin Altan, “Halk Partisi’ni uyarma”, *Milliyet*, 3 Kasım 1964, 2.

65 Çetin Altan, “Satranç”, *Milliyet*, 30 Aralık 1964, 2.

ipuçlarını da verir. Altan bu arzuyu o yıllarda yazılarında sistematik biçimde dile getirmese de, 1998'de Nebil Özgentürk'le yaptığı söyleşide “Herkes haber gönderdim, ben mebus olacağım diyerekten” diyerek o dönemde aktif olarak milletvekilliği arayışında olduğunu belirtir ve İsmet İnönü'nün başlangıçta bu fikre sıcak baktığını, ancak Kemal Satır'ın⁶⁶ kendisine “aşırı solcu” olduğu gerekçesiyle itiraz ettiğini aktarır.⁶⁷ Altan, milletvekili olmak istemesini, hakkında açılan davalar karşısında dokunulmazlık kazanma⁶⁸ arzusu ile de ilişkilendirir; bu da onun siyasete girişini yalnızca ideolojik bir “dönüşüm”ün değil, aynı zamanda somut hukuki ve kişisel koşulların da belirlediğini gösterir.

CHP'den beklediği karşılığı bulamayan Altan'ın kapısını Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar çalar ve kendisine milletvekilliği teklif eder. Altan, “bağımsız” kalmak kaydıyla bu teklifi kabul eder.⁶⁹ Yıllar sonra bu süreci anlatırken, Aybar'ı o dönemde tanımadığını, teklifin perde arkasını ise otuz yıl sonra öğrendiğini söyleyerek, bunun İsmet İnönü'nün “Johnson Mektubu” sonrasında geliştirdiği bir stratejiyle ilişkili olabileceğini ima eder.⁷⁰ İnönü'nün bizzat TİP'in aday listesini hazırladığı iddiası muhtemelen abartılı ve dil sürçmesine dayalı bir ifadedir; bu konuda Altan'ın anlatımı dışında bir kaynak bulunmamaktadır. Ancak Altan'ın *Ulus* yıllarından beri İnönü çevreleriyle kurduğu ilişki, CHP'de aday olmak istediğini çeşitli kanallardan iletmiş olması ve nihayet TİP'ten bağımsız aday olarak listeye girmesi, bu süreçte CHP–TİP hattında perde arkasında yürütülen görüşmeler olabileceğine işaret eder. Altan'ın milletvekili olduktan kısa süre sonra, Meclis'te daha fazla söz hakkı elde etmek gibi pratik bir gerekçeyle TİP'e resmen üye olması⁷¹ da, onun partiyle ilişkisini ideolojik aidiyetten çok, parlamenter zemindeki işlevsellikle kurduğuna dair ipuçları sunar.

2. TİP Milletvekilliği Öncesindeki Yazılarında Liberalizm (1957-1965)

2.1. Batı-Merkezli Modernlik Tasavvuru

Çetin Altan'ın siyasi çizgisinde zaman içinde çeşitli salınımlar olsa da düşünce dünyasında kalıcı olarak izlenebilen unsurların başında Batı-merkezli bir modernlik tasavvuru gelir. Altan özellikle Batı'nın hukuki, kurumsal ve kültürel yapılanmasını Türkiye'yi ve genel olarak “Şark”ı değerlendirmek

66 Partinin tutucu isimlerinden Genel Sekreter Kemal Satır hakkında detaylı bilgi için Muhibbe Erdoğan, *Türk Siyasi Hayatında İsmail Kemal Satır 1943- 1974*, (İstanbul: Berikan Yayınları, 2024).

67 Nebil Özgentürk, *Bir Yudum İnsan-Çetin Altan* (İstanbul: Boyut Yayın Grubu, tarih belirtilmemiş), 18.

68 Çetin Altan, *Ben Milletvekili İken*, (Ankara: Bilgi Yayınları, 1976), 11.

69 Solmaz Kamuran, *İpek Böceği Cinayeti-Fotoğraflarla Çetin Altan'ın Yaşam Öyküsü*, 87.

70 Soner Yalçın'ın CNN Türk'te 24 Ekim 2003'te yayınlanan Oradaydım Belgeseli, erişim 12.12.2024, <https://www.youtube.com/watch?v=D2Pzjp6Vqco&t=1803s> 24:14-25:10.

71 Altan, *Ben Milletvekili İken*, 24.

için bir referans çerçevesi olarak kullanır. 1957’de “Şeytanın Gör Dediği” köşesinde dile getirdiği pek çok gözlem ve yargı, 2000’lerde kaleme aldığı yazılarda da benzer bir Batı-merkezli modernlik anlayışına işaret eder. Ona göre Türkiye’nin geri kalmış bir toplum olduğuna dair “ciddi bir tereddüt” yoktur; hamasi övünme ve “büyüklük” söylemleri, bu yetersizliği telafi etmeye çalışan bir yanılsama üretir. “Mimar Sinan’dan beri tarihe intikal edecek çağlar üstü bir sanatkâr yetişmemiştir” derken, aynı zamanda modern dönemde büyük bir filozof, diplomat, iktisatçı yahut Batılı anlamda “devlet adamı” sayılabilecek siyasetçi çıkaramamış olmayı da eleştirir. Siyaset sahnesindeki figürleri, “uysal topluluğun sırtından geçinen ve bunu milli menfaat maskesi altında gizlemeye çalışan” kişiler olarak tasvir eder.⁷²

Altan, Türkiye’nin ve genel olarak Şark’ın geri kalmışlığına ilişkin karamsarlığını “Biz Şark zihniyetinin çöplüğü içinde birbirimizle didişe didişe göçüp gitmeye mahkûmuz”⁷³ sözleriyle ifade eder. Türk toplumunun geri kaldığının farkında olmayıp hamasi milliyetçi sloganlarla avunmasını ise ironik bir üslupla eleştirir: “Yeryüzündeki en mesut insan sizsiniz. Ya maazallahütaalâ İngiliz, Alman veya Amerikalı olsaydınız ne yapardınız?” diye sorarken, Batı toplumlarında bireyin yarınından daha emin olabileceğini, çevrede daha derin bir insan sevgisi bulabileceğini, ülserini daha rahat tedavi ettirebileceğini söyler; buna karşın “Ne mutlu Türküm diyene!”⁷⁴ sloganıyla avunmayı alaya alır. Bu kıyaslamada, liberal bir bakış açısıyla hukuk güvencesi, sosyal refah ve kamusal hizmetler gibi kurumsal alanlardaki farkların altı çizilir.

Altan’ın Batı-merkezli modernlik tasavvuru, Avrupa’ya yaptığı gezilerle daha da belirginleşir. 1958 Ağustos’undaki yaklaşık bir aylık Avrupa turu sırasında Belçika, İtalya ve Fransa’dan gönderdiği yazılar, bu ülkelerin kentleşme, kültür ve özgürlük iklimine dair gözlemlerle doludur. Paris’i “ışıklı, geniş caddeleri; yüzlerce büyük meydanı; anıtları, heykelleri, tarihî bahçeleri, yemyeşil koruları ve alabildiğine fikir hürriyetiyle”⁷⁵ tasvir eder. Özgürlük sloganları atıp “masalara yumruk atarak Fransız hükümetine küfreden Cezayirli”⁷⁶ in “işî azıtmadıkları sürece” tevkif edilmemesini, ifade özgürlüğünün somut bir göstergesi olarak görür; buna karşılık Türkiye’de sırf muhalif olduğu için gazetecilerin hapiste bulunmasını keskin bir tezat olarak sunar.⁷⁶ Avrupa’daki siyasal, teknolojik ve kültürel gelişmişlik düzeyi karşısında Türkiye’yi düşünmek, Altan’a adeta “işkence” gibi gelir.⁷⁷

72 Çetin Altan, “Şeytanın Gör Dediği”, *Akşam*, 17 Ağustos 1957, 3.

73 Çetin Altan, “Şeytanın Gör Dediği”, *Akşam*, 9 Kasım 1957, 3.

74 Çetin Altan, “Şeytanın Gör Dediği”, *Akşam*, 19 Nisan 1958, 3. Altan bir ay sonra yine aynı hamaset nutuklarını konu etmiş ve hayatının son zamanlarına kadar pek çok konuşmasında kullandığı şu dizelerle alay etmiştir: “*Yelelerinden tutup tarih denen aslanı, Diyelim hep beraber, sahibin Türk’ü tanı!*” Çetin Altan, “Şeytanın Gör Dediği”, *Akşam*, 17 Mayıs 1958, 3.

75 Çetin Altan, “Hepimiz Gibi”, *Akşam*, 28 Ağustos 1958, 3.

76 Çetin Altan, “En gerçek örnek”, *Akşam*, 4 Eylül 1958, 3.

77 Çetin Altan, “İşkence”, *Akşam*, 18 Ağustos 1958, 3.

1959 başında NATO'nun gazetecilere yönelik Paris gezisinden kaleme aldığı bir yazıda, Türkiye'de "dejenere gavurlar" diye küçümsenen Batı dünyasını şöyle tarif eder: "Yolu sorduğunuz polis selama durur. Postada mektup kaybolmaz. Sevgilinizin elini tutunca bekçiler peşinizden düdük öttürmez. İlim, teknik, anlayış ve insanlık; demagojinin kirli gömleğini soyunmuş müspet bir vatan sevgisinin elle tutulur, gözle görülür örnekleri her taraftan fıskırmıştır".⁷⁸ Müzikli, tiyatrolu, şiirli Paris gecelerinde memleketinin geri kalmışlığını düşünüp gözlerinin dolduğunu yazar.⁷⁹ Burada söz konusu olan, Batı'ya "özenti" düzeyinde duygusal bir hayranlıktan ziyade, hukukun işleyişi, kamusal hizmetlerin niteliği, bireysel özgürlükler ve gündelik yaşam konforu üzerinden kurumsal bir karşılaştırma yapma eğilimidir.

Altan'ın olumlu anlamda söz ettiği Batı yalnızca kıta Avrupa'sı ile sınırlı değildir. İngiltere'de İşçi Partisi ile Muhafazakâr Parti arasındaki demokratik yarış övgüyle anlatır; bu rekabeti, halkın tercihlerini ciddiye alan yerleşik bir parlamenter rejimin göstergesi olarak görür. ABD'yi ise "avuçları şaklatarak tokalaşmalar, iri kahkahalar, göle konup kalkan deniz uçakları, rufta çalan piyano, Boeing fabrikaları..."⁸⁰ gibi imgeler üzerinden, yüksek üretkenlik ve dinamizmin simgesi olarak betimler. Bu gözlemlerin ortak paydası, liberal-demokratik kurumların, piyasa ekonomisinin ve kentli yaşam biçimlerinin Türkiye'ye kıyasla çok daha gelişmiş olduğu kanaatidir.

Altan'a göre Türkiye'nin ve genel olarak Doğu'nun Batı karşısındaki geriliği yapısaldır ve büyük ölçüde kurumsal kapasite, planlama ve rasyonel yönetim eksikliğinden kaynaklanır. 1960 Nisan'ında Trakya bölgesine yaptığı iki günlük gezi sonrasında kaleme aldığı bir yazıda, kalkınma yöntemi tartışması çerçevesinde şu provokatif cümleyi kurar: "Kırk yıl önce kazara yabancı mandası altına girseydik, yabancı bizi alabildiğine sömürecek, fakat gene de bugünkünden daha fazla bir kalkınma sağlayacaktı. Çünkü plan ve metodla hareket edecekti."⁸¹ Altan'ın burada "manda"ya –sömürülme payını inkâr etmeden– belirli bir kurumsal rasyonelite ve planlama kapasitesi atfetmesi, onun 1965–1970 arasındaki yazılarında rastlanmayacak ölçüde net bir Batı-merkezli bakış açısına işaret eder. 1957–1965 evresi Altan'ın liberal ve Batı-merkezli modernlik tasavvurunu anlamak açısından kritik önemdedir.

Bu örnekler Altan'ın Batı'yı hukuk devleti, demokrasi, kamu hizmetleri, bilim, teknik ve kültürel yaşam alanlarında, analitik bir referans çerçevesi olarak kabul ettiğinin göstergesidir. Batı ile Doğu arasındaki farkı çoğu zaman "Şark zihniyeti" eleştirisi üzerinden okur; bu eleştirinin odağında ise irrasyonel siyaset, liyakatsiz kadrolaşma, hamasi milliyetçilik ve bireysel özgürlükleri kısıtlayan otoriter gelenekler yer alır. Bu Batı-merkezli

78 Çetin Altan, "Şeytanın Gör Dediği", *Akşam*, 7 Şubat 1959, 3.

79 Çetin Altan, "Rapor", *Akşam*, 31 Ocak 1959, 3.

80 Çetin Altan, "Bir Amerika Hatası", *Milliyet* 17 Haziran 1962, 2.

81 Çetin Altan, "İki günlük bir gezi", *Milliyet*, 5 Nisan 1960, 2.

modernlik tasavvuru, Altan'ın düşünce dünyasında daha sonra sosyal adalet ve emek eksenli taleplere açıldığı dönemde bile bütünüyle terk etmediği liberal referans noktasını oluşturur.

2.2. Toplum-Birey İlişisine Yaklaşım ve Ademimerkeziyetçiliği

Altan'ın 1957–1965 arasındaki yazılarında toplum–birey ilişkisine bakışı, 1980 sonrası “liberal” dönemindeki tutumuyla büyük ölçüde paralellik gösterir. “Arılar medeniyetinin disiplinli, sağlam ve endişesiz düzeni mi, ferdi hürriyetini bütün derbederliğiyle yaşamak isteyenlerin ürkek ve riskli isyanı mı; hangisini seçmeli?” diye sorarken, kolektif düzen ile bireysel özgürlük arasındaki gerilimi bir ikilem olarak değil, çözümlenmesi gereken bir denge sorunu olarak ele alır. Sorunun devamında şu cevabı verir: “Sosyal bir adaletin dengesi sayesinde ikisini birden birleştiremez miyiz? O zaman güçler bu kadar birbirine perçinlenmez ve aya istediğimiz tarihte gidemezmişiz. Bence kimsenin kimseyi istismar etmediği bir sistemde, insanların kendi şahsiyetlerini yudum yudum tadararak yaşamaları, aya gitmekten daha enteresan... Aya nasıl olsa gidilir, fakat yeryüzüne bir daha zor gelinir”.⁸² Bu cümlelerde, teknik ilerleme ve kolektif güç birikimi karşısında bireyin “şahsiyetini yudum yudum tadararak yaşama” hakkını öne çıkaran, sosyal adaletle bireysel özgürlüğü bağdaştırmaya çalışan tipik bir liberal duyarlılık görülür. Altan'ın sosyalizme açılan kısa döneminde bile tamamen terk etmediği bu bireyci vurgu, erken yazılarında açık biçimde mevcuttur.

Kendisinin “sosyal olaylara ne kadar meraklıysa psikolojiye de o kadar meraklı” olduğunu söylediği bir yazısında, toplumun dünyası yanında ferdin dünyasını da “bir türlü inkâr edemediğini” vurgular. Toplum–fert ilişkisini en iyi André Malraux'nun “Bir hayat hiçbir şey etmez ama hiçbir şey de bir hayat etmez” sözüyle açıkladığını belirtir.⁸³ Bu alıntı, Altan'ın ne katı bir bireyciliği ne de bireyi tümüyle eriten bir kolektivizmi savunduğunu; bireyin özgün değerini korurken toplumsal bağın önemini kabul eden, ara bir pozisyon arayışında olduğunu gösterir. Bu ara pozisyon, makalenin temel tezi açısından da önemlidir: Altan'ın sosyal adalet vurgusu, bireysel özgürlük ve “şahsiyet” kavramlarından kopuk değildir; tam tersine, ikisini birlikte düşünmeye çalışan bir liberal–sosyal sentez arayışına işaret eder.

Altan'ın 1980 sonrası yazılarında sıklıkla dile getirdiği merkeziyetçilik eleştirisinin izleri, 1950'lerdeki metinlerinde de belirgindir. 1957 seçimleri öncesinde kaleme aldığı bir yazıda, “Türkiye’yi bu hale merkeziyetçi idare anlayışının getirdiğini” söyler ve şu tespiti yapar: “Hangi parti kazanırsa kazansın, bütün hukuki ve iktisadi mevzuatı ele almalı ve büyük bir cesaret

82 Çetin Altan, “Araştırma”, *Milliyet*, 14 Mart 1960, 2.

83 Çetin Altan, “Toplum ve Fert”, *Milliyet*, 19 Ekim 1959, 2.

gösterip ademimerkeziyetçi bir sisteme gitmelidir".⁸⁴ 1921 Anayasası'nı bu açıdan örnek gösterir; hukuki ve iktisadi yapıda köklü bir değişim olmadığı sürece, partilerin değişmesinin gidişatı düzeltmeyeceğini savunur. Ne CHP'de ne de DP'de böyle bir ademi merkeziyetçi sistemi kuracak reformcu politikacılar bulunmamasından yakınıdır.⁸⁵

Bu noktada Altan, klasik liberal düşünceyle uyumlu üç temel hattı birleştirir: (1) bireyin "şahsiyetini yudum yudum tadararak yaşaması"na imkân tanıyan bir özgürlük anlayışı, (2) bu özgürlüğü mümkün kılacak sosyal adalet vurgusu, (3) merkeziyetçi devlet yapısına karşı yerinden yönetimi ve yerel inisiyatifleri önceleyen ademimerkeziyetçi bir siyasal örgütlenme talebi. 1957–1965 dönemi yazıları, bu üç hattın sosyalist bir dille ifade edilmeye başlanmasından önceki saf bir liberal-demokratik formülasyonunu sunar. Bu da, "sola yöneliş"inin, radikal bir kopuştan çok, gençlik yıllarından beri taşıdığı bireyci, ademimerkeziyetçi ve özgürlükçü duyarlılıkların sınıf ve emek eksenli taleplerle kesişmesi olarak okunabileceğini göstermektedir.

2.3. Kadın-Erkek İlişkileri ve Cinsel Özgürlük

Çetin Altan'ın kadın özgürlüğü ve cinsellik üzerine 1950'lerde dile getirdiği görüşler, sol çevrelerde bile zaman zaman "aşırı" bulunmuştur. Varlıklı ailelerin genç kızlarında gözlemlediği "seksi görünüme rağmen erkeksi tavırları" bir isyan biçimi olarak yorumlaması, örneğin *Yön* dergisinde eleştiri konusu olmuştur.⁸⁶ Altan, sağlıklı kadın-erkek ilişkilerinin kurulamadığı, kadının baskı altında tutulduğu bir toplumun ilerleyemeyeceğini savunur. O günlerin standartları için oldukça ileri, hatta geriye bakıldığında feminist bir duyarlılıkla örtüşen fikirler ortaya koyar. Tecavüze uğrayan ya da parkta sevgilisiyle öpüştüğü için gözaltına alınan kadınları köşesine taşıyarak, aşk ve flörtün her genç insanın en doğal hakkı olduğunu yazar; "Masum bir sevişmeyi bile günah sayan küflü zihniyet, kadından total leyleğe kadar her şeye tasallutu mubah kılıyor demektir"⁸⁷ diyerek cinselliği ahlakçı bir denetim konusu haline getiren zihniyeti hedef alır. Namusu cinsellikte gören bir ülkede polisin katilin, hırsızın ya da zorbanın değil parkta öpüşen âşıkların peşinde olmasını, liberal bir hukuk devleti perspektifinden sert biçimde eleştirir.⁸⁸

Amerikan Kız Koleji'nde dört kız öğrencinin bir genci yatak odalarına almaları üzerine kopan yaygın tepki vesilesiyle kaleme aldığı bir yazıda, altı yaşındaki çocukların ırzına geçen hocaları, imamaları ve jandarmaları da gündeme getirir. Toplumun cinsel alanda ciddi bir bozukluk içinde olduğunu düşünür ve bu bozukluğun baskı, yasak ve hiddetle değil, çocukluk

84 Çetin Altan, "Şeytanın Gör Dediği", *Akşam*, 19 Ekim 1957, 3.

85 Çetin Altan, "Şeytanın Gör Dediği", *Akşam*, 2 Kasım 1957, 3.

86 Vehbi Belgil, "Modern Kızlar", *Yön*, 6 Eylül 1962, 3

87 Çetin Altan, "İşte sebep, işte netice", *Akşam*, 31 Ekim 1958, 3

88 Çetin Altan, "Erkeklik", *Akşam*, 16 Nisan 1959, 3.

döneminden itibaren kız–erkek arkadaşlığının doğal biçimde yaşanabilmesini sağlayan bir kültürle giderilebileceğini savunur.⁸⁹

Siyasi köşe yazılarıyla tanınan bir yazarın 1950’lerde cinsellik üzerine bu denli doğrudan, cesur ve eleştirel bir dil kurması dikkat çekicidir. “Strip-tease üzerine” başlıklı yazısında, kadının toplumun iktisadi hayatında erkeğin gerisinde kaldığını, bunun karşısında doğuştan gelen cinsel çekiciliği aracılığıyla, erkeğin “aklına, enerjisine ve hegemonyasına” kadını tavırları, cilvesi ve bedeniyle bir tür denge unsuruna dönüştüğünü iddia eder.⁹⁰ Bastırılmış cinselliğin kadın ve erkeklerde ağır psikolojik sonuçlara yol açtığını, bu sonuçların da toplumsal düzeyde çeşitli patolojiler olarak karşımıza çıktığını vurgular. Kadınların cinsel özgürlüğü eksenli feminist hareketlerin Türkiye’de esas olarak 1980’lerden sonra görünür hale geldiği⁹¹ hatırlandığında, Altan’ın bu satırları erken bir özgürlükçü duyarlılığın göstergesi olarak önem kazanmaktadır.

Cinselliğin tabu olmasına karşı çıkan Altan, Batı sinemasında cinsel sahnelerin ayrıntılarıyla gösterilmesini savunan görüşleri olumlu karşılar ve özgürlüğü, bir bakıma “geleneği zorlama” eğilimi olarak tarif eder.⁹² Kadınların üstsüz denize girebilmesini savunur; “Medeniyet seviyesi kadını örtmekle değil, örtüsüz kadın görünce erkeklerin takındığı tavırla anlaşılır”⁹³ cümlesiyle, toplumsal olgunluğu kadın bedenini denetleyen yasaklarla değil, erkeklerin verdiği tepkilerle ölçer. Bu bağlamda “ten hürriyeti” kavramını ortaya atar; Batı medeniyetinin vicdan, fikir ve ten hürriyetine dayandığını, çağdaş dünyanın temelini bu üç özgürlük alanının oluşturduğunu ileri sürer.⁹⁴ Türkiye ile “medeni ülkeler”i her konuda karşılaştırdığı ve on beş madde halinde sıraladığı bir yazısının ikinci maddesinde şunları yazar: “Parklarda öpüşüp sevişmek, kırlarda el ele dolaşıp yan yana uzanmak, sokakta sarmaş dolaş yürümek hiçbir medeni ülkede suç değildir. Türkiye’de suçtur.” Onuncu maddede ise kadınların istedikleri kişiyle flört edebilmeleri ve kendi hayatlarını kurabilmeleri yönündeki özgürlük taleplerine yer verir.⁹⁵

Kadın–erkek eşitliğini ve cinsel özgürlüğü savunmak kuşkusuz yalnızca liberal ideolojinin tekelinde değildir. Ancak 1950’ler ve 1960’ların başı düşünüldüğünde, sosyalist hareketin kadın meselesi konusunda henüz sistematik bir duyarlılık geliştirmedeği, kadının özgürlüğünü büyük ölçüde işçi sınıfının özgürleşmesine, yani kapitalizmin yıkılmasına bağlı bir “sonuç” olarak kavradığı görülür. Sol kalemlerin gündeminde kadın

89 Çetin Altan, “Kızmak boştur”, *Akşam*, 1 Haziran 1959, 3

90 Çetin Altan, “Strip-tease üzerine”, *Akşam*, 10 Temmuz 1959, 3

91 İlkay Kara, “Feminizm” *Cumhuriyetin 100. Yılında Siyasal Düşüncelerin Bir Muhasebesi* içinde, ed. Tanıl Bora, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2023), 243.

92 Çetin Altan, “Kutsal Hürriyet”, *Milliyet*, 16 Temmuz 1963, 2.

93 Çetin Altan, “Monokini”, *Milliyet*, 15 Temmuz 1964, 2.

94 Çetin Altan, “Ten Hürriyeti”, *Milliyet*, 25 Aralık 1962, 2.

95 Çetin Altan, “Hepimizin Bildiği Biz”, *Milliyet*, 21 Mart 1964, 2.

meselesi, sosyalizmden bağımsız, başlı başına bir özgürlük alanı olarak pek ele alınmamaktadır. Altan ise bu konuyu modernleşmenin ve bireysel özgürleşmenin ayrılmaz bir parçası olarak görür. Kadın–erkek ilişkilerindeki eşitlik ve cinsel özgürlük talebini, Batı-merkezli modernlik tasavvurunun ve liberal özgürlük anlayışının doğal uzantısı olarak formüle eder. Bu yönüyle, TİP milletvekilliği öncesi dönemde kaleme aldığı yazılar, onun sadece siyasal alanda değil, gündelik hayatın en mahrem alanlarında da özgürlükçü ve bireyci bir perspektif geliştirdiğini gösterir; bu perspektif, daha sonra sosyal adalet ve sınıf siyasetinin diline açılırken bile tamamen geride bırakmadığı liberal bir zemin sunar.

2.4. Dış Politikada Batıcılık

Çetin Altan, Batı ile ilişkiler konusunda yazdığı yazılarda, alınan yardımların bağımlılık ilişkisi yaratabileceği uyarısında⁹⁶ bulunsa da, 1962 Mart'ında kaleme aldığı bir yazıda kalkınma hamlesi için NATO ülkelerinden gelecek 300 milyon dolarlık krediyi Türkiye açısından “son şans”⁹⁷ olarak nitelendirir. 27 Mayıs sonrasında Türkiye’deki siyasal değişikliklerin ve demokrasi yolundaki ilerlemenin Batı kamuoyunda olumlu karşılandığını düşünür; “Türkiye uyanmaktadır” derken, hem Avrupa’nın hem de Amerika’nın bu uyanıştan yana olduğuna vurgu yapar.⁹⁸ Bu dönemde ABD’ye bakışı, 1960’ların ortalarında yükselen anti-empyrialist söylemden belirgin biçimde farklıdır.

6 Aralık 1959’da ABD Başkanı Eisenhower’ın Türkiye ziyareti⁹⁹ vesilesiyle yazdığı yazıda, Sovyetler Birliği’ne güvenilemeyeceğini belirttiikten sonra Amerikan politikasına yönelik bir şükran dili kullanır: “On beş yılda bir kana bulanmaya alışık yeryüzü, sulhçu bir rüzgârın esintisiyle şimdilik azıcık bir rahat nefes alır gibi olmuştur. Bu huzurda Amerika’nın büyük payı vardır. Doktrinler ve sloganlar ne olursa olsun, milletler ellerine fırsat geçince, başka milletlere baskı yapmaktan vazgeçecek seviyeye bir türlü erişemedikleri için bilhassa küçük devletler, hayatlarını devler arasındaki muvazeneye bağlamışlardır. Bu bakımdan Amerika büyük bir güven noktasıdır. Ekselans Eisenhower’ın çıktığı iyi niyet seyahatinin dünya sulhüne biraz daha yardım etmesini temenni eder, kendisine başarılar dileriz”.¹⁰⁰ Bu pasaj, Altan’ın o yıllardaki dış politika perspektifinde ABD’yi, “hür dünya”nın güvenilir dayanaklarından biri olarak gördüğünü gösterir.

96 Çetin Altan, “Acı fakat gerçek”, *Akşam*, 14 Kasım 1957, 2.

97 Çetin Altan, “Son fırsat”, *Milliyet*, 14 Mart 1962, 2.

98 Çetin Altan, “Anlayalım Bu Değişikliği”, *Milliyet*, 16 Şubat 1963, 2.

99 Mehmet Sait Dilek, “ABD Başkanı Dwight David Eisenhower’ın Aralık 1959’da Türkiye Ziyareti”, *Atatürk Yolu Dergisi* 12, 46 (Haziran 2010): 295-332, https://doi.org/10.1501/Tite_0000000327.

100 Çetin Altan, “Bir seyahatin manası”, *Milliyet*, 7 Aralık 1959, 2.

1965 öncesi uluslararası ilişkilere ilişkin ideolojik duruşu, genel olarak Batı ittifakıyla uyumlu ve liberal bir çizgidedir. “Hür dünya fikri” başlıklı yazısında, Güney Kore’de Syngman Rhee’nin otoriter yönetimine karşı¹⁰¹ ABD’nin müdahil olmasını “iç işlerine karışma” saymanın doğru olmadığını savunur. Hatta daha da ileri giderek, “Güney Koreliler için kahramanca kanını dökmüş bir millet olarak biz de Amerika ile beraber bu köhne diktatör müsveddesini protesto etmeli, hür dünya ilkelerine bağlılığımızı bir kez daha ispat etmeliyiz”¹⁰² der. Benzer biçimde, Macaristan’da Sovyet destekli iktidarın baskılarına ve Kruşçev yönetimine karşı da “hür dünya”yı göreve çağırır; bütün insanların birbirlerinin kaderiyle ilgilenmesi gerektiğini, “hainlere karşı hümanist bir anlayışla birleşilmesi” gerektiğini yazar.¹⁰³ Bu dil, klasik Soğuk Savaş karşıtlıkları içinde, liberal–anti-totaliter bir pozisyona işaret eder.

1960’lar, Türkiye kamuoyunda ABD ile ilişkilerin ve NATO üyeliğinin sorgulanmaya başlandığı yıllardır. 1962’deki Küba Krizi, ardından Kıbrıs meselesi nedeniyle artan gerilim, özellikle 1964’te ABD Başkanı Johnson’ın mektubuyla yeni bir evreye girer. Kıbrıs’ta Türklere yönelik saldırılara NATO müttefiklerinin ve özellikle ABD’nin yeterli tepki göstermediği kanaati, Ankara’da ciddi bir hayal kırıklığı yaratır. Olayların büyümesi üzerine Türkiye, Haziran 1964’te Kıbrıs’a askerî çıkarma yapma iradesini açıklar. Johnson Mektubu, olası bir harekât öncesinde müttefiklere danışılması gerektiğini hatırlatmakla kalmaz; Sovyetler Birliği’nin böyle bir savaşa müdahil olması halinde NATO’nun devreye girmeyebileceğini ve en önemlisi, Türkiye’ye sağlanan askeri malzemenin Kıbrıs’ta kullanılmayacağını bildirir.¹⁰⁴ Bu mektupta kısa bir süre önce İsmet İnönü’nün “Yeni bir dünya kurulur, Türkiye orada yerini alır” sözü ABD ile Türkiye ilişkilerindeki gerilimi gösterir.¹⁰⁵

Çetin Altan’ın ABD’ye karşı tutumu, bu döneme kadar görece yumuşaktır ve 1950’lerdeki fikirlerinin büyük bölümünü tekrarlar. Örneğin, “komünizm tehlikesi”ne karşı ABD’nin uzay çalışmalarında Sovyetler’in gerisinde kalmaması gerektiğini savunur.¹⁰⁶ 1960’taki ABD başkanlık seçimi günü kaleme aldığı yazıda, yeni başkanın Asya ve Afrika’daki ülkeleri yalnızca askeri üsler olarak görmemesi gerektiğini belirtir; az gelişmiş ülkelerin kalkınmasının, salt mali yardımlardan ziyade planlı kalkınma programlarına bağlı olduğunu söyler. Bu bağlamda John F. Kennedy’den

101 Ha Woo Lee, *The Korean Polity Under Syngman Rhee: An Analysis Of Its Culture, Structure, And Elite*, American University, 1975, <https://www.proquest.com/dissertations-theses/korean-polity-under-syngman-rhee-analysis-culture/docview/302735910/se-2?accountid=191740>.

102 Çetin Altan, “Hür dünya fikri”, *Milliyet*, 23 Nisan 1960, 2.

103 Çetin Altan, “Chessman’ın İdamı ve Hukuk”, *Milliyet*, 2 Mayıs 1960, 2.

104 Metin İlhan, “Kıbrıs Sorununun Türk–Amerikan İlişkilerine Yansımaları (1958-1974)”, *Journal of Turkology* 25, no 2 (January 2016): 272-79, <https://doi.org/10.18345/tm.53908>.

105 Ahmet Gülen, “İnönü Hükümetlerinin Kıbrıs Politikası (1961-1965)”, *Atatürk Yolu Dergisi* 13, no 50 (December 2011): 408, https://doi.org/10.1501/Tite_0000000363.

106 Çetin Altan, “İnsan sevinemiyor”, *Milliyet*, 8 Ağustos 1961, 2.

umutludur; onun başkanlığını tüm dünya için önemli bir kazanım olarak görür¹⁰⁷ ve konuşmalarından alıntılar¹⁰⁸ yapar. 1961 yazında Avrupalı gazetecilerle birlikte ABD'ye yaptığı gezide Beyaz Saray'ı ziyaret eder; Kennedy'nin fiziksel görünüşü ve samimiyetinden etkilendiğini oradan gönderdiği yazılarda açıkça dile getirir.¹⁰⁹ ABD'nin iyi niyetinden şüphe etmediğini yazarken, Kennedy'nin "bir kurtuluş yolu" bulması gerektiğini¹¹⁰ vurgular; bu, hem ABD'nin Soğuk Savaş siyasetinin açmazlarına işaret eden, hem de az gelişmiş ülkelerin durumunu gözeten bir uyarıdır.

Altan, ABD'nin giderek emperyalizme karşı milliyetçi hareketlere destek vermeye başladığını öne sürer. Daha önce bu desteği vermediği için birçok ülkeyi Sovyetler'in etkisine ittiğini, şimdi bu hatayı telafi etmeye çalıştığını yazar. Örnek olarak, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde Portekiz karşısında Angola'nın yanında yer almasını gösterir.¹¹¹ Küba Krizi patlak verdiğinde ise Kennedy'nin meşru Castro yönetimine verdiği notayı eleştirir ve bunun seçim öncesi vaatleriyle çeliştiğini söyler. Bu metinlerde anti-Amerikan bir dil yerine, yapılan hataların geri kalmış ülkeleri Sovyetler'e iteceği yönünde "uyarıcı" bir ton baskındır.¹¹²

Altan, Türkiye'nin yoksul bir ülke olduğunu vurgular ve kalkınma için gerekli kaynağın ABD başta olmak üzere Batılı ülkelerden sağlanması gerektiğini savunur. Bir yazısında bu görüşünü şu şekilde gerekçelendirir: "Biz haklı olarak Batı Bloğunu seçtik ve kendimizi NATO'ya kabul ettirinceye kadar da bir hayli uğraştık... Türkiye, Batı Bloğunun menfaati uğruna beslediği ordu yüzünden tam bir iktisadi çöküntünün eşiğindedir. Böyle bir durumda Türkiye'yi iki buçuk milyar dolarlık bir yardımdan kaçınma yüzünden, tesirleri zincirleme devam edecek sosyal tehlikelerle baş başa bırakmak asla akıllı bir politika sayılamaz. Başta Amerika olmak üzere dostlarımız, Türkiye'nin durumunu hesap etmelidirler. Bu yardımı, yeryüzü hürriyetinin selameti için yapmalıdırlar".¹¹³ Bu satırlar, Altan'ın dış politikada da liberal kurumsal bir mantıkla düşündüğünü gösterir: Türkiye'yi "hür dünya"nın bir üyesi olarak görür; bu üyeliğin yüklediği askeri sorumlulukların ekonomik bedelinin kolektif biçimde paylaşılması gerektiğini savunur.

Altan'a göre Türkiye'de özgürlükler arttıkça ve demokrasi güçlendikçe Batı ile ilişkiler de daha eşit koşullarda yürütülebilecektir. Hükümette Bülent Ecevit gibi nitelikli isimlerin varlığını, ilişkilerin daha dengeli ve "kişilikli"

107 Çetin Altan, "Akıl için yol birdir", *Milliyet*, 1 Şubat 1961, 2.

108 Çetin Altan, "Eisenhower ve Kennedy", *Milliyet*, 23 Ocak 1961, 2.

109 Çetin Altan, "Kennedy ile tanışmamız nasıl oldu", *Milliyet*, 4 Ağustos 1961, 2.

110 Çetin Altan, "Amerikalı'nın göremediği", *Milliyet*, 16 Temmuz 1961, 2; Çetin Altan, "Günler geçiyor", *Milliyet*, 19 Temmuz 1961, 2.

111 Çetin Altan, "Angola, Amerika ve biz", *Milliyet*, 30 Mart 1961, 2.

112 Çetin Altan, "Küba ve Kennedy'nin Gafı", *Milliyet*, 24 Nisan 1961, 2.

113 Çetin Altan, "Batı Bloku Gözünü Açmalıdır", *Milliyet*, 12 Aralık 1961, 2.

bir çizgide ilerlemesini sağlayacak faktörler arasında sayar.¹¹⁴ Amerika için yardımın koşullunun sosyal adalet ve reformlar¹¹⁵ olduğunu, mevcut hükümetin de bu yolda ilerlediğini yazar; kişilikli politika izlemenin hem ABD'nin hem de Türkiye'nin çıkarına olduğunu ileri sürer.¹¹⁶ 1963 Eylül'ünde ABD'nin Türkiye'ye ekonomik yardımı keseceği yönündeki haberler üzerine “Bu nasıl dostluk, anlamıyoruz” başlıklı sitemkâr bir yazı kaleme alır.¹¹⁷

Kıbrıs meselesinde ABD'nin ve NATO'nun Türkiye'yi yalnız bıraktığı kanaati güçlendikçe Altan'ın tonunda eleştirel bir sertleşme¹¹⁸ görülse de, bu dönemdeki yazılarında açık bir anti-Amerikan pozisyona geçtiği söylenemez.¹¹⁹ Tam tersine, Türkiye'de Amerika'yı eleştirenlerin sesini özgürce duyurabildiği bir ortam olsaydı, “Amerika'nın da Türkiye'ye Yunanistan'a verdiği önem kadar önem vermek zorunda kalacağını”¹²⁰ savunur; yani demokratik çoğulculuğu, daha eşitlikçi bir müttefiklik ilişkisinin koşulu olarak görür.

Bu fikirlerin ne klasik anlamda sosyalist ne de anti-empyralist olduğu açıktır. Altan'ın TİP milletvekilliği öncesinde sosyalizmi savunduğu yazılar bulunsa da, bunun daha çok Batı tipi bir sosyalizm, başka bir ifadeyle sosyal demokrasiye yakın bir çizgi olduğu söylenebilir. Dış politikadaki bu liberal-kurumsalcı tutum, makalenin genel tezini destekler niteliktedir: Altan'ın düşünce dünyasında sosyalist motifler, Batı-merkezli modernlik tasavvuru ve liberal-demokratik değerler üzerine kurulu daha geniş bir çerçevenin içinde, onu bütünüyle ikame etmeden yer almaktadır.

2.5. Sosyalizm Anlayışı

Altan'ın 1960 öncesi yazılarında “sosyalizm” sözcüğü yer almaz; dönemin siyasal atmosferi düşünüldüğünde bu anlaşılabilir bir durumdur. 27 Mayıs sonrasında ise köşe yazılarına giderek artan bir sol ton hâkim olmaya başlar ve bu ton, zaman içinde onu TİP milletvekilliğine taşıyacak bir siyasal kimliğin zeminini hazırlar. Tespit edebildiğimiz kadarıyla sosyalizmi açıkça savunduğu ilk yazısı 19 Haziran 1960 tarihlidir. Anti-komünizmin ideolojik meseleleri konuşmaya engel olduğunu vurgulayarak başlayan bu yazıda Altan, “servet düşmanlığı” tehlikesini önlemenin yolunun, “Türkiye'de zaten mevcut olan sosyalizmi şuurlu, planlı ve inançlı bir şekilde düzenlemekle” mümkün olacağını savunur. Ona göre komünizm tehlikesi Köy Enstitüleri'nden değil,

114 Çetin Altan, “Işık Yollar Görünmeye Başlamıştır”, *Milliyet*, 6 Şubat 1963, 2.

115 Çetin Altan, “Hidayete ermek”, *Milliyet*, 15 Şubat 1963, 2; Çetin Altan, “Anlayalım bu değişikliği”, *Milliyet*, 16 Şubat 1963, 2.

116 Çetin Altan, “Türk-Amerikan Münasebetleri”, *Milliyet*, 2 Nisan 1963, 2.

117 Çetin Altan, “Bu nasıl dostluk, anlamıyoruz”, *Milliyet*, 10 Eylül 1963, 2.

118 Çetin Altan, “Türkiye oyuncak değildir”, *Milliyet*, 15 Nisan 1964, 2; Çetin Altan, “Bulduğumuz İsmet Paşa”, *Milliyet*, 17 Nisan 1964, 2.

119 Çetin Altan, “Kulahımızı önümüze koyarsak”, *Milliyet*, 18 Nisan 1964, 2.

120 Çetin Altan, “Gözümüz açılıyor mu?”, *Milliyet*, 17 Haziran 1964, 2

cahil köylüyü dolandıran sömürücü zümreden gelmektedir; çünkü bu zümreye yönelik tepki giderek artmaktadır. “Normal bir sosyalizme” gidilmediği takdirde gelişmelerin ülkeyi daha ağır bir krize sürükleyeceğini ileri sürer. Kendi savunduğu sosyalizmi şu sözlerle tarif eder: “Sınıfları kabul eden, ancak sınıflar arasındaki kazanç farklarını iktisadi metodlarla kontrol altında tutan, Batı devletlerinin tatbik ettiği sosyalizmdir. Bu sistemde çalışanlar daima kazanır, sermaye istismara gidemez, emlakle geçinme zorlaşır, millî gelir taksimi ve sosyal adalet asgarî kazançları yukarı iter ve sermayeyi yeni yatırımlara teşvik eder”.¹²¹

1950’lerde yasaklı bir kavram olan sosyalizmi, 27 Mayıs sonrasında anaakım basında olumlu bir bağlamda ilk kullanan isimlerden birinin Çetin Altan olduğu söylenebilir.¹²² Altan’ın bu bağlamda sosyalizmden kastettiğinin sosyal demokrasi olduğu açıktır. “Batı devletlerinin tatbik ettiği sosyalizm” ifadesi, o yıllarda fiilen yalnızca İskandinav ülkelerinde uygulanan ve sosyal demokrasinin beşiği sayılan modele işaret eder. Doğu Avrupa’daki Sovyet destekli Marksist-Leninist rejimler ise Altan’ın referans çerçevesinin dışındadır. Ona göre dünya, bu türden bir sosyalizme doğru ilerlemektedir.¹²³ “Türkiye’de mevcut olan sosyalizm” ifadesiyle de esasen devletçilik ilkesine ve Anayasa’daki sosyal devlet vurgusuna göndermede bulunduğu anlaşılmaktadır.¹²⁴

Altan, sosyalizm ile komünizm arasına keskin bir ayırım çeker ve hatta sosyalizmin, komünizmin yaratacağı kargaşayı engelleyeceğini savunur. Ona göre sosyalistler “solcu”, komünistler ise “aşırı solcu”dur. Sosyalistler iktisadi bozuklukları göstererek bunların düzeltilmesi için önerilerde bulunur; komünistler ise aynı bozukluklardan faydalanarak bir ihtilal yapmayı ve mevcut düzeni yıkmayı hedefler. Şu cümlesi, bu ayrımı çarpıcı biçimde özetler: “Sosyalistlerin ikazları, komünistlerin beklediği çöküntüyü önlediği için, aşırı solcular en çok ılımlı solculara düşmandırlar”.¹²⁵ Bu fikrini açıklarken İngiliz İşçi Partisi’nin önde gelen isimlerinden William Pickles’e¹²⁶ atıfta bulunur. Saint-Simon, Robert Owen, Louis Blanc gibi

121 Çetin Altan, “Açık açık”, *Milliyet*, 29 Haziran 1960, 2.

122 Gökhan Atılğan 27 Mayıs sonrası sosyalizm kavramını ilk kullanan isim olarak Yön’ün ilk sayısında “Yeni Devletçilik” yazısının sonunda “...az gelişmiş ülkeler için tek çıkar yol sosyalizmdir” cümlesini kullanan Doğan Avcıoğlu’nu işaret etmektedir fakat Çetin Altan ondan bir buçuk yıl önce, hem de günlük bir gazetede sosyalizmden bahsetmiştir. Gökhan Atılğan, *Yön-Devrim Hareketi Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*, (İstanbul: Yordam Kitap, 2008), 101.

123 “Sosyalizm fakirliği kaldırır, zenginliği kontrol eder, orta sınıfı genişletir, servet düşmanlığını önler, komünizmi felce uğratar, kıymetleri ön plana geçirir, devleti kalkındırır. Bütün zıt ve müfrit fikirlerin sosyalizmde eriyeceğine ve bütün dünyanın sosyalist prensiplerde birleşeceğine her gün bira daha inanıyorum. İşte İngiltere, işte İsrail, işte Belçika, işte İsveç... Amerika da o yoldadır. Hatta Rusya da itidale dönüyor”. Çetin Altan, “Doğruyu Buluyoruz”, *Milliyet*, 26 Temmuz 1960, 2.

124 Çetin Altan, “Bir fırsat güme gidecek”, *Milliyet*, 18 Ağustos 1960, 2.

125 Çetin Altan, “Solculuk üzerine”, *Milliyet*, 20 Ekim 1960, 2.

126 Prof. William Prickles Komünizmin Anatomisi kitabında şöyle yazar: “Ben bir sosyalistim

sosyalist düşünürlerin özel mülkiyete karşı olmadıklarını, buna karşılık “Marksistlerin, yani komünistlerin” ihtilalci olduklarını, yalnız üretim araçları üzerinde değil tüketim malları üzerinde de mülkiyet hakkını tanımadıklarını yazar. Kendi sosyalizm anlayışını ise “devletin mevcut hukuk düzeni içinde istismarı önleyecek her türlü tedbiri almasını, kuvvetler dengesi kurmasını ve istihsalı artırmak için gerekli çarelere başvurmasını temenniden ibaret” olarak açıklar.¹²⁷ Bu tanım, onun sosyalizmini, devrimci değil reformist; hukuki çerçeve içinde işleyen, sosyal adaletçi bir düzenleme programı olarak konumlandırır.

Burjuvazi, bu dönemde Altan’ın yazılarında olumsuz bir kavram değildir. “Ya sağlam burjuvazi ya büyük bir sınaî yaratmadan demokrasiye gitmek ancak idealistlerle mümkün. O da bizde pek az. Zamandan ve tarihî gelişmeden medet ummamızın ve pek yavaş ilerlememizin sebebi bu. Bu ilerleyişi hızlandırmak metod meselesi. Bu fasit daire kırılınca Türkiye, Türkiye olacaktır”¹²⁸ sözleri, burjuvaziyi demokratikleşmenin toplumsal dayanaklarından biri olarak gördüğünü göstermektedir. 1960 yılında Galatasaray Lisesi’yle ilgili bir yazısında okula yapılan müdahaleleri eleştirerek “Müessese ve burjuva kültüründen uzak toplumlar, şehir-taşra çalkantıları arttıkça eski ocakları sarsarlar”¹²⁹ demesi de bu bakış açısını tamamlar. Nitelikli ve entelektüel kişilerin siyasette yer almasını önemser. Hayatı boyunca en sert eleştirilerini yönelttiği isimlerden biri olacak Süleyman Demirel hakkında yazdığı ilk yazıda, “genç, iki dil bilen, ABD Başkanı Johnson’ın arkadaşı olduğunu söyleyen” Demirel’in AP Genel Başkanı seçilmesini olumlu karşılaması¹³⁰ bu açıdan dikkat çekicidir.

Altan, 1965 Şubat ayının sonunda *Milliyet*’ten ayrılmış ve 1 Mart itibarıyla *Akşam* gazetesine geçmiştir. Bu tarihten sonra köşe yazılarında sol vurgunun belirgin biçimde arttığı ve üslubunun sertleştiği görülür. *Akşam*’daki ilk yazısında “Türkiye milletlerarası bir kapitalizmin kontrolü altına sokulmak istenmektedir. Ne pahasına olursa olsun buna karşı çıkmak bir vatan borcudur” diyerek, anti-emperyalist bir dili merkezine alan bir çizgiye yönelir.¹³¹ Ona göre “Türk kapitalistleri kapitalist değil, kompradordur. Onlar Türkiye’yi sömürmeye hevesli yabancı kapitalistlerle ortaklık kurup sadece komisyon alırlar.”¹³² Türkiye’de “satılmışlarla satılmamışlar arasındaki kavga” çok eskidir; bu kavganın ilk aşaması Atatürk ve Kuvayı Milliye ile “kapitalist İngiliz emperyalistlerinin yerli uşakları” arasındadır; bugün ise “satılmışlarla

ve komünizme, faşizm ile birlikte bütün siyasî nazariyelerin en kötüsü olarak bakarım.” Bkz. Aktaran Tevfik Pekin, “Sosyalizm ile Komünizmin İlişkisi”, *Türk İdare Dergisi*, 293-294, (Mart-Haziran 1965), 116.

127 Çetin Altan, “Türkiye ve Komünizm-3”, *Milliyet*, 7 Mayıs 1961, 2.

128 Çetin Altan, “Hürriyetin İlanı”, *Milliyet*, 19 Aralık 1959, 2.

129 Çetin Altan, “Galatasaray”, *Milliyet*, 20 Haziran 1960, 2.

130 Çetin Altan, “Adalet Partisi yolunu buluyor mu?”, *Milliyet*, 1 Aralık 1964, 2.

131 Çetin Altan, “Ey zavallı Babıali”, *Akşam*, 1 Mart 1965, 2.

132 Çetin Altan, “Yabancılaşma”, *Akşam*, 4 Mart 1965, 2.

satılmamışların arasındaki son kavga"¹³³ başlamıştır. Bu yazılarda Altan, kapitalizmi sert biçimde hedef alır ve ülkeyi sosyalistlerin kurtaracağı fikrini öne çıkarır. 1965 seçimlerinde sosyalistlerin Meclis'e gireceğini, 1969'da ise iktidara geleceklerini düşünmektedir; Türk halkının mutluluğun ve bağımsızlığın ne anlama geldiğini o zaman anlayacağını¹³⁴ yazar.

1965 seçimleri öncesinde CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün "ortanın solundayız" açıklamasını yaptığı hatırlandığında, Altan'ın sosyalizm anlayışının sosyal demokrasinin bir miktar solunda konumlandığı söylenebilir. TİP milletvekili olduktan sonra *Akşam*'daki yazılarında Türkiye'nin kapitalist yoldan kalkınamayacağını ısrarla vurgulamış, sosyalizmin popülerleşmesine ciddi katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte Altan'ın sosyalizmi, baştan beri çizdiği çerçeveye uygun biçimde, özel mülkiyetin tümüyle reddine ve devrimci bir kopuşa değil; Batı-merkezli modernlik tasavvuruyla uyumlu, sosyal adaletçi, reformist ve hukukî sınırlar içinde işleyen bir yeniden dağıtım ve düzenleme programına dayanmaktadır. Bu da, makalenin temel tezine uygun olarak, Altan'ın sosyalist momentinin liberal-demokratik referansları bütünüyle terk etmeyen hibrit bir karakter taşıdığını göstermektedir.

2.6. Elitizm ile Popülizm Arasında

Altan'ın halk kitlelerine yaklaşımı zaman zaman oldukça sert ve küçümseyici bir tonda seyrederek. Özellikle "Batı kültürü" ile "geri kalmış toplumlar" arasında kurduğu karşıtlık, onu bugün için oryantalist sayılabilecek genellemelere götürür. Bir yazısında "sağlam bir Batı kültüründen geçmemiş kimselerin hürriyetin gerçek manasını anlamalarının çok zor"¹³⁵ olduğunu söyler. Üçüncü Dünyacı fikirleri savunan *Yön* dergisine yakın durmasına rağmen Arap milliyetçilerine bakışı mesafelidir. Libya'da Nasır taraftarlarının bir mitingine tanıklığını anlatırken, kalabalığı "bir pislik kümesi"ne benzetir; bu topluluğu "süfli, geri ve yaygaracı" olarak niteleyerek buradan "bilinçli ve aydınlık bir tavır" beklenemeyeceğini yazar.¹³⁶ Bu örnekler, Altan'ın bazı somut bağlamlarda "Doğu"yu gerilik ve irrasyonalliteyle özdeşleştirdiğini gösterir.

Altan, 1962 ve 1963 yıllarında Afganistan, Irak, İran, ABD ve birçok Avrupa ülkesini kapsayan uzun yurt dışı gezileri yapmış, gözlemlerini köşesinde paylaşmıştır. Yazılarında başta İsveç olmak üzere Batı Avrupa'ya duyduğu hayranlık çok belirgindir; buna karşılık pek çok doğu ülkesini "tembel" ve "aklını kullanamayan" insanların yaşadığı yerler olarak tasvir eder.¹³⁷ Bununla birlikte, Türkiye'yi bu çerçevenin neresine yerleştirdiği daha

133 Çetin Altan, "İşte vesikaları", *Akşam*, 12 Mart 1965, 2.

134 Çetin Altan, "Kapitalist-sosyalist mücadelesi", *Akşam*, 31 Mart 1965, 2.

135 Çetin Altan, "Tatlı su aydınları", *Milliyet*, 18 Ocak 1961, 2.

136 Çetin Altan, "Bir Libya hatırası", *Milliyet*, 27 Kasım 1962, 2.

137 Çetin Altan, "İsveç'e uçarken", *Milliyet*, 25 Ekim 1963, 2; Çetin Altan, "Yeryüzünün tek devleti", *Milliyet*, 30 Ekim 1963, 2; Çetin Altan, "İyi mi, kötü mü", *Milliyet*, 15 Kasım 1963, 2.

nüanslıdır. Altan'a göre Türkiye, Batı'dan geri ama birçok doğu ülkesinden ileridedir,¹³⁸ hatta “son on yıl iyi yönetilseydi Avrupa'yı geçebilirdi”¹³⁹ der. Burada dikkat çeken nokta, Altan'ın kimi zaman Türkiye'nin “şark zihniyeti”nden dolayı gelişmesinin zor olduğunu savunurken, başka yazılarında işlerin başına ehil ve uzman kişilerin getirilmesi hâlinde ciddi ilerleme kaydedilebileceğini düşünmesidir. Bu da, “şarklılık”ı tek başına kader gibi gören katı bir determinizmden ziyade, kurumsal kapasite ve yönetim kalitesi üzerinden düşünen daha karmaşık bir bakışa işaret eder.

Sanat ve kültür alanındaki örnekler bu ikili yaklaşımı açıkça gösterir. İstanbul Şehir Operası'nda Leyla Gencer'in sahne aldığı *Madam Butterfly* temsili sonrasında hayranlığını coşkulu bir dille dile getirir ve “Türkiye'den bir şey olmaz” diyenleri, “bir şey bilmeyenler ve memleket sevgisinin ne olduğunu hissetmeyenler”¹⁴⁰ olarak niteler. Buna karşılık bir ay sonra kaleme aldığı başka bir yazıda, “yolda yürümeyi ve tuvalet kullanmayı bilmeyen, gördüğü her Avrupalı kadını orospu zanneden bir toplumla” turizmin gelişemeyeceğinden yakınıdır.¹⁴¹ Bir yandan işçi ve köylünün “geriliği”nden şikâyet ederken, öte yandan onlara samimi bir şekilde yaklaşırsa gerçekleri anlayabileceklerini düşünür. Bu da Altan'ın halkı hem sert biçimde eleştirip hem de dönüştürülebilir gördüğü, çelişkili bir konumu işaret eder.¹⁴²

Altan, sadece hükümeti değil toplumun kendisini de eleştirir. “Bir kadının saat gecenin on birinde Gülhane Parkı'nda dolaşmaya cesaret gösterememesi hükümetin suçu değil, toplumun suçudur”¹⁴³ diyerek toplumsal ahlakçı baskıyı hedef alır. Halkın din ve “Allah” söylemiyle kandırıldığını; okuyanın ve çalışanın değil, “üçkâğıtçı”nın daha çok kazandığını belirtir; yine de bunları halka bıkmadan anlatmak gerektiğini vurgular.¹⁴⁴ Bu noktada, sanki kendisine yazıyormuş gibi bir ton da hissedilir. Nâzım Hikmet'in “Dünyanın En Tuhaf Mahlûku” şiirini hatırlatan “Ne İçilirsin, Ne Geçilirsin” başlıklı yazısının sonunda halka şöyle seslenir: “Sultanım, başımın tacı, gözümün nuru, gönlümün süruru, bir tanecik canım efendim, Halk. Yoluna ömür koyduğum, yüreğimi göz göz oyduğum, uğruna nefsimi hiçe saydığım, saadetini görmek için saadetlerden caydığım, kulu kölesi olduğum, bin ikbali bir takdirinde bulduğum velinimetim hünkarım, devletlû serdarım büyük Halk... Bazen bir kızıyorum ki sana.”¹⁴⁵ Buradaki dil, sevgi, ironi ve öfkeyi iç içe geçirir.

138 Çetin Altan, “Zavallı Doğu”, *Milliyet*, 26 Haziran 1964, 2.

139 Çetin Altan, “Bir ayrı açıdan”, *Milliyet*, 20 Ekim 1962, 2.

140 Çetin Altan, “Bir opera seyrettik”, *Milliyet*, 3 Ekim 1960, 2.

141 Çetin Altan, “Şimdilik talik edilmesine”, *Milliyet*, 8 Kasım 1960, 2.

142 Çetin Altan, “Bıkmadan anlatacaksın”, *Milliyet*, 5 Mart 1964, 2.

143 Çetin Altan, “Hür düşünce”, *Milliyet*, 8 Ağustos 1963, 2.

144 Çetin Altan, “Bıkmadan anlatacaksın”, *Milliyet*, 5 Mart 1964, 2.

145 Çetin Altan, “Ne içilirsin, ne geçilirsin”, *Milliyet*, 17 Nisan 1962, 2.

“Değer mi acaba?” başlıklı yazısında, daha sonra romanlarında da işleyeceği iç sorgulamayı köşe yazısı formunda ortaya koyar: “Toprak ağasına ırgatlık eden ben değilim, sırtımda da hiçbir sömürücünün ciğerime geçmiş pençesi yok, hırsız bütçeyi soyarken otuz milyonda payıma düşen kadar çalabiliyor beni... Artık bir parça düşünüp anlamak, kıpırdamaya çalışmak da bu cehennem içinde olanlara düşer. Düşünmüyor, anlamıyor, kıpırdamıyorlarsa bunun da çilesini Tanrı'nın günü ben çekecek değilim”.¹⁴⁶

Yazının sonunda, “çok daha tatlı geçmesi mümkün bir hayatı bırakıp boyuna birtakım saçma sapan budalalıklarla uğraştığı” için hayıflansa da insanlara gerçeği anlatma arzusunun ağır bastığını belirtir. Bu satırlar, Altan'ın halkla kurduğu ilişkinin hem fedakârlık hem de hayal kırıklığı duygusuyla yüklü olduğunu gösterir.

Deniz Tansel'in de işaret ettiği gibi Altan, kendisini halkı uyandırmaya gelmiş bir tür “mesih” figürü olarak görmeye meyillidir.¹⁴⁷ Onlardandır ama bir taraftan da değildir. Salon toplantılarında viski kadehi tokuşturması, Aziz Nesin'in ona sataştığı yazılarda sıkça kullandığı bir argümandır.¹⁴⁸ Altan için konforlu yaşamak, bir solcu yazar açısından bir problem değildir; tersine, bundan keyif aldığını açıkça ifade eder. Bir sosyalistin arabası, evi olması yahut lüks lokantalarda yemek yemesi üzerinden yapılan eleştirileri şöyle açıklar: “Türkiye’de konforlu hayatı, genel olarak o hayatı en az hak edenlerin yaşaması, konfora karşı bir kırgınlık yaratmaktadır.” Ona göre “iyi bir hayat herkesin hakkıdır; insanlar bunun için çalışmalı ve bunun mücadelesini yapmalıdırlar.” Sorun, konforun kendisinde değil, konforu hak etmeyenlerin bunu tekelleştirmesindedir. Aziz Nesin’e cevap olarak kaleme aldığı bu yazısında şu gözlemi de ekler: “Bir de her şeyin üstünde gözü kalan görgüsüzler vardır. Onlar her güzeli ve iyiyi kıskanırlar. Kravatı kıskanırlar, kristal kadehi kıskanırlar, neşeli konuşmayı kıskanırlar. Sonra da bu kıskançlıklarını çeşitli bahanelerle örtmek isterler. Ya çevrelerinin ya yetişme tarzlarının etkisinden kurtulamadıkları için hayatın kenarında kalmaya ve yaşayanlara hasetle bakmaya mahkûm, yontulmamış kişilerdir bunlar”.¹⁴⁹

Konforlu yaşam arzusunu saklamayan Altan, solun özel okullara dair genel yaklaşımından da zaman zaman ayrışır. Yabancı okulların kapatılmasının gündeme geldiği bir tartışmada bunun yanlış olduğunu savunur ve imkân bulursa çocuklarını ya yabancı okullara ya da yabancı ülkelere göndermek istediğini yazar.¹⁵⁰ Kendisine “Çetin Altan Moskova’ya” diye sataşan sağ çevrelere ise, “Paris’i tercih ederim. Orada özgürlük var” diyerek cevap

146 Çetin Altan, “Değer mi acaba”, *Milliyet*, 29 Şubat 1964, 2.

147 Deniz Tansel, “Çetin Altan”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce* cilt 9 Dönemler ve Zihniyetler içinde, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 426.

148 Emin Karaca, *Türk Basınında Kalem Kavgaları*, 274-276.

149 Karaca, 277.

150 Çetin Altan, “Yabancı Okullar”, *Milliyet*, 26 Ekim 1963, 2

verir.¹⁵¹ Bu yanıt, yalnızca savunduğu sosyalizmin Leninist olmadığını değil, aynı zamanda arzuladığı yaşam biçiminin de Batı'nın özgürlükçü ve kentli kültürüyle uyumlu olduğunu gösterir.

Altan'ın romanları, hem kendi hayatına hem de aydın–halk ilişkisine bakışına dair önemli ipuçları taşır. Otobiyografik unsurlar barındıran romanı *Büyük Gözaltı*, 12 Mart döneminde cezaevinde yazılmıştır; romanda, toplumsal normlar karşısında derin bir yabancılaşma yaşayan aydının bunalımı anlatılır. *Bir Avuç Gökyüzü*'nde roman kahramanı bıkkınlık içinde hayatın anlamını sorgular: “Ne anlamı vardı şu tahta masanın, ne anlamı vardı şurada oturan insanların, ne anlamı vardı şu garsonun, ne anlamı vardı zemin kattaki evin, ne anlamı vardı kitapların?”¹⁵² Kurtuluş Kayalı, romanla ilgili değerlendirmesinde, solcu geçmişine hırçın bir biçimde eleştirel bakan bir sinema yönetmeninin¹⁵³ *Bir Avuç Gökyüzü* uyarlamasının romanın mesajını daha da görünür kıldığını¹⁵⁴ belirtir. Altan, iki yıl süren cezaevi hayatından çıktıktan sonra politik mücadele sahnesinde aktif değildir; gazetede de köşesi yoktur. Bu dönemde art arda iki roman daha yazar: *Viski* ve *Küçük Bahçe*. Bu eserlerde de insanların önemli bir kısmı gayri ahlaki ilişkiler içinde betimlenir,¹⁵⁵ onlar için mücadele eden aydın ise anlaşılmamakta, hatta savunduğu insanlar tarafından linç edilmekle karşı karşıya kalmaktadır: “Kocaman bıyıklılar, kasketliler, şalvarlılar, ne zaman anlayacaklardı bütün bu yönetim dümenlerini. Şimdilik beş on kuruş almış biri bağırdı mı, onlar da bağıryorlardı: ‘Allah’tan bahset, diye. Biraz daha çoşturulurlarsa linç etmeye geliyorlardı.”¹⁵⁶

12 Mart romanlarının çoğu sol kalemlerden çıkmış ve genellikle toplumsal gerçekçi bir çizgiyi sürdürmüştür; Çetin Altan ise düzen eleştirisi yapmakla birlikte romanlarının merkezine “birey”i yerleştirir.¹⁵⁷ Devrimci romanlardaki uyanmaya hazır emekçi kitleler ve güçlü iradeye sahip devrimci önderler Altan'ın metinlerinde yoktur; bunun yerine, toplumsal yabancılaşma içinde, geçmişle kavgalı ve gelecekte umudunu yitirmiş kişilerin dramı vardır. Anlattığı, büyük ölçüde kendi dramıdır.

Altan üç de roman çevirisi yapmıştır. Bunlardan biri Georges Simenon'un *Oynayan Gölgeleleri* (2017), diğer ikisi ise Arthur Koestler'in *İspanya'da Ölüm Güncesi* (1970) ve *Ölüm Hücresidir* (1988). Altan'ın Koestler'e olan ilgisi tesadüf değildir. Arthur Koestler, 1931'de Alman Komünist Partisi'ne katılmış, 1937'de İspanya İç Savaşı sırasında

151 Çetin Altan, “Yahu, ne diyor bunlar?”, *Milliyet*, 28 Mart 1963, 2.

152 Çetin Altan, *Bir Avuç Gökyüzü*, (İstanbul: Özgür Yay., 1984), 32.

153 Kayalı'nın bahsettiği yönetmen Ümit Elçi'dir.

154 Kayalı, *Türk Kültür Dünyasından Portreler*, 22.

155 Akdemir, *Çetin Altan: Hayatı ve Edebi Eserleri*, 298-299.

156 Çetin Altan, *Viski*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998), 225.

157 Fethi Naci, *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, (İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1990), 416.

faşistlerce yakalanarak idama mahkûm edilmiştir. Altan'ın çevirdiği iki kitap da Koestler'in hücrede yaşadıklarını anlatır. Yazar, 1938'de Komünist Partisi'nden istifa edip İngiltere'ye yerleşir ve otobiyografisinde şöyle yazar: “Komünizme, temiz bir su kaynağına gider gibi gittim ve onu, ölü kentlerin ve boğulmuş cesetlerin kalıntılarıyla dolu zehirli bir nehirden kaçarcasına terk ettim. 1931'den 1938'e kadar ki yaşam öyküm özet olarak budur.”¹⁵⁸ Hayatının geri kalanını belirgin bir anti-komünist olarak sürdürür. Çetin Altan hiçbir zaman Koestler gibi örgütlü bir komünist olmamıştır; ancak cezaevinden çıktıktan sonra yaşadığı dönüşüm ve kendi geçmişiyle hesaplaşma süreci dikkate alındığında, iki isim arasında, özellikle “yabancılaşan aydın” figürü üzerinden ilgi çekici paralellikler kurmak mümkündür.

Sonuç

Bu çalışma, Çetin Altan'ın ideolojik yolculuğunda görece ihmal edilmiş bir döneme, 1946–1965 arasındaki yazılarına odaklanarak, onun düşünsel seyrini “dönem”lik tartışmalarından bağımsız, analitik bir çerçevede yeniden kurmayı amaçladı. Bu tercih, 1980 sonrası tutumunu veri alıp geriye doğru “aynılık” aramak gibi teleolojik bir kurgudan değil, tam tersine, Altan'ın sosyalist momentinden önceki uzun liberal birikimin kendi iç tutarlılığıyla ortaya konması gereğinden doğdu. Çalışma boyunca Altan'ın 1946'dan TİP milletvekilliğine uzanan dönemdeki metinleri, liberal-demokratik bir duyarlılığın giderek yoğunlaşan biçimleri olarak ele alındı; 1980 sonrasına yapılan atıflar ise bu liberal sürekliliğin daha sonraki “tezahürleri”ni işaret eden ikincil referanslar olarak kullanıldı, analizin ağırlık merkezini belirlemedi.

Altan'ın kişilik ve düşünce dünyasının şekillenmesinde, ailesindeki muhafazakârlık–modernlik gerilimi ile Galatasaray Lisesi'nin Batılı ve çokkültürlü ortamı belirleyici olmuştur. Aile içindeki yarım kalmış modernleşme pratikleri, bürokratik alışkanlıklar ve “içselleştirilememiş” modernlik deneyimleri, Galatasaray'da tanık olduğu seküler, kentli ve özgüvenli yaşam tarzıyla keskin bir karşıtlık içinde ona bireysel özgürlük, akılcılık ve modernleşme konusunda kalıcı bir duyarlılık kazandırmıştır. Ortaokul ve lise yıllarında hayranlık duyduğu figürlerin hiçbirinin sosyalist olmaması; ilk şiir ve denemelerinin *Çınaraltı* ve *Yeni Adam* gibi muhafazakâr dergilerde yayımlanması, entelektüel formasyonunun başlangıçta liberal-muhafazakâr bir çerçevede şekillendiğini göstermektedir.

1946–1965 arasında gazetecilik pratiği içinde yazdığı köşe yazıları, Altan'ın 1965–1970 arasındaki kısa sosyalist dönem dışında hayatının her safhasında liberal bir omurgaya sahip olduğunu göstermektedir. Bu dönemde tekrar tekrar karşımıza çıkan “Batı-merkezli modernlik tasavvuru”,

¹⁵⁸ Aktaran Yiğit Bener, “Koestler’le Sıfırdan Sonsuza Yolculuk”, *Birikim*, sayı 129, (Ocak 2000), 104.

ademimerkeziyetçilik, bireyci özgürlük anlayışı, hukukun üstünlüğü, “hür dünya” ile ittifak vurgusu ve sosyal adalet talebi, onun düşüncesinin sabit eksenlerini oluşturmuştur. 1960 sonrasında sosyalizmi savunmaya başladığı yıllarda bile, sosyalizmi “Batı devletlerinin uyguladığı”, sınıfları bütünüyle ortadan kaldırmayı değil, aralarındaki kazanç farklarını iktisadî yöntemlerle denetim altına almayı hedefleyen bir düzen olarak tarif etmiş; Marksizmi bir proletarya diktatörlüğü ideolojisinden ziyade, toplumsal gelişmeleri açıklayan ve ilerlemenin yönünü gösteren bir düşünme biçimi olarak okumuştur. Bu nedenle, Altan’ın sosyalizmi, baştan itibaren liberal-demokratik referanslardan kopuk değil, onların üzerinde yükselen sosyal demokrat ve reformist bir renk taşımıştır.

Çalışmanın bulguları, Altan’ın “Batı-merkezli modernlik tasavvuru”nun yalnızca dış politika tercihlerini değil, toplum–birey ilişkisine, kadın–erkek ilişkilerine, cinsel özgürlük anlayışına ve aydın–halk ilişkisine bakışını da şekillendirdiğini göstermektedir. Batı’yı hukuk devleti, kentli yaşam, ifade ve “ten hürriyeti” gibi alanlarda bir norm seti olarak almakta; Türkiye’yi ve çeşitli Doğu toplumlarını bu normlar üzerinden eleştirel bir kıyasa tabi tutmaktadır. Ademimerkeziyetçilik, bireyin “şahsiyetini yudum yudum tadararak yaşaması” ve yerinden yönetim talepleri, liberal düşünceyle uyumlu bir şekilde, merkezî devletin yetkilerinin sınırlandırılmasını ve yerel inisiyatiflerin güçlendirilmesini öne çıkarır. Kadınların flört ve beden özgürlüğünü savunması, cinselliğin tabu olmaktan çıkarılması gerektiğini vurgulaması ve “ten hürriyeti”ni vicdan ve fikir özgürlüğüyle birlikte modern medeniyetin kurucu unsurları arasında sayması, 1950’ler–1960’lar bağlamında erken ve belirgin bir özgürlükçü duyarlılığa işaret eder. Aydın–halk ilişkisine dair yazıları ve romanları ise, kendini “halkı uyandırmaya gelmiş” bir aydın olarak gören, onları hem sevip hem küçümseyen, fedakârlık ile hayal kırıklığı arasında gidip gelen bireyci bir bakışı açığa çıkarır.

Sosyalizm tartışmalarında Altan’ın sosyalizm ile komünizm arasına kalın bir çizgi çekmesi, İngiliz İşçi Partisi ve klasik sosyalist düşünörlere yaptığı atıflar, özel mülkiyete kategorik olarak karşı çıkmaması ve sosyalizmi mevcut hukuk düzeni içinde istismarı önleyecek düzenleyici önlemlerle sınırlaması, onun sosyalizm anlayışının ideolojik koordinatlarını netleştirmektedir. Burjuvaziyi demokratikleşmenin taşıyıcısı olarak gören, nitelikli ve entelektüel kadroların siyasette yer almasını önemseyen, konforlu yaşamı “herkesin hakkı” olarak tanımlayıp sosyalistlerin konforlu yaşamasına dönük eleştirileri “kıskançlık” ve görgüsüzlükle açıklayan yazıları, bu çerçeveye tutarlıdır.

1946–1965 dönemine odaklanmak, 1980 sonrasında veri olarak geriye doğru bir doğrulama aramak anlamına gelmemekte; tam tersine, 1980 sonrası liberal tutumun “sürpriz” ya da “ihamet” olarak değil, daha önceki uzun liberal-demokratik birikimin tarihsel bir devamı olarak okunmasına imkân

veren analitik zemini inşa etmektedir. Bu çalışmada 1980 sonrasına yapılan sınırlı atıflar, ayrıntılı bir içerik çözümlemesinden ziyade, 1946–1965 dönemi bulgularının ileriki dönemle kurabileceği kavramsal sürekliliği işaret eden geri plan notları olarak düşünülmelidir. Altan'ın 1980 sonrası yazılarının sistematik bir içerik analizi, bu makalenin kapsamını aşan, fakat burada ortaya konan ideal tipik çerçeveyi sınavacak ayrı bir araştırma gündemini gerektirmektedir.

Sonuç olarak, Çetin Altan'ın çoğu zaman “döneklik” tartışmaları etrafında ele alınan ideolojik dönüşümü, bu çalışma açısından, tutarsız bir zikzaklar dizisi olmaktan ziyade, liberal-demokratik bir çekirdeğin farklı tarihsel konjonktürlerde aldığı biçimlerin bir toplamı olarak görünmektedir. 1965–1970 arasındaki sosyalist moment, bu çekirdekle süreklilik içinde okunabilecek bazı özgürlükçü ve eşitlikçi duyarlılıkları muhafaza etse de, özellikle anti-empyralist ve sınıf merkezli vurguların belirgin biçimde güçlendiği, Altan'ın sosyalist yanının görünür olduğu bir evreyi ifade etmektedir. 1946–1965 arasına odaklanan bu makalenin gösterdiği üzere, Altan'ın bireysel özgürlük, Batı-merkezli modernlik, ademimerkeziyetçilik, hukukun üstünlüğü ve sosyal adalet eksenli liberal duyarlılıkları, hem bu sosyalist momenti şekillendirmiş hem de 1980 sonrasındaki yeniden-liberal pozisyonunun düşünsel önkoşullarını oluşturmuştur. Bu anlamda, 1946–1965 dönemi, Altan'ın ideolojik evrimini anlamak için yalnızca “öncesi” değil, aynı zamanda sonraki tüm dönüşümlerin okunduğu bir referans düzlemi olarak vazgeçilmezdir.

Gelecekteki araştırmalar, Altan'ın farklı dönemlerdeki köşe yazıları, denemeleri ve romanlarını niceliksel ve niteliksel içerik çözümlemesi teknikleriyle karşılaştırarak, dilsel repertuarındaki değişimleri (özgürlük, sınıf, ulus, Batı/Doğu, din, emek, devlet gibi kavramların kullanım sıklığı ve bağlamları) daha nesnel biçimde haritalandırabilir. Böyle bir çalışma, burada ideal tipler üzerinden analiz edilen liberal–sosyalist hibrit yapının, zaman içinde nasıl güçlendiğini, zayıfladığını ya da yeniden biçimlendiğini gösterecek; “dönek”lik tartışmalarının ötesine geçen, daha ince ayarlı bir entelektüel biyografi yazımına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

I. Araştırma Eserler

- Altan, Çetin, *Ben Milletvekili İken*. Ankara: Bilgi Yayınları, 1976.
- Altan, Çetin, *Bir Avuç Gökyüzü*. Ankara: İnkılap Yayınları, 2000.
- Altan, Çetin, *Kahrolsun Komünizm Diye Diye*. Ankara: Bilgi Kitabevi, 1976.
- Altan, Çetin, *Seçmeler*. İstanbul: Yapı Kredi Yay., 1992.
- Altan, Çetin, *Viski*. İstanbul: İnkılap Yayınları, 1998.
- Aron, Raymond, *Main Currents in Sociological Thought*. vol 2, *Durkheim, Pareto, Weber*. London: Penguin, 1968.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*. İstanbul: İBB Kültür AŞ Yayınları, 2020.
- Atılğan, Gökhan, *Yön-Devrim Hareketi: Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*. İstanbul: Yordam Kitap, 2008.
- Batur, Enis, *Kurşunkalem Portreler*. İstanbul: Sel Yayıncılık, 1999.
- Berlin, Isaiah, "Two Concepts of Liberty." In *Four Essays on Liberty*. Oxford: Oxford University Press, 1969.
- Birand, Mehmet Ali ve Yalçın, Soner. *The Özal – Bir Davanın Öyküsü*. İstanbul: Doğan Kitap, 2001.
- Bobbio, Norberto, *Left and Right: The Significance of a Political Distinction*. Chicago: University of Chicago Press, 1996.
- Carr, E. H., *Tarih Nedir?*. Çeviren Misket Gizem Gürtürk, 24. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2025.
- Erdoğan, Muhibbe, *Türk Siyasi Hayatında İsmail Kemal Satır 1943-1974*. İstanbul: Berikan Yayınları, 2024.
- Freeden, Michael, *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Gadamer, Hans-Georg, *Truth and Method*. 2nd ed. New York: Crossroad, 1990.

- Gaddis, John Lewis, *The Landscape of History: How Historians Map the Past*. New York: Oxford University Press, 2022.
- Gray, John, *Liberalism*. Buckingham: Open University Press, 1986.
- Goloğlu, Mahmut, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1: Devrimler ve Tepkileri (1924–1930)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2007.
- Heywood, Andrew, *Political Ideologies: An Introduction*. London: Palgrave, 2017.
- Kabaş, Sedef, *Zamanı Dize Getirenler*. İstanbul: Doğan Kitap, 2005.
- Kamuran, Solmaz, *İpek Böceği Cinayeti: Fotoğraflarla Çetin Altan'ın Yaşam Öyküsü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2006.
- Kara, İlkay, "Feminizm." *Cumhuriyetin 100. Yılında Siyasal Düşüncelerin Bir Muhasebesi*." Editör Tanıl Bora. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2023.
- Karaca, Emin, *Türk Basınında Kalem Kavgaları*. İstanbul: Gendaş Yayınları, 1996.
- Kayalı, Kurtuluş, *Türk Kültür Dünyasından Portreler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Koselleck, Reinhart, *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. New York: Columbia University Press, 2004.
- Krippendorff, Klaus, *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*. Thousand Oaks: Sage, 2013.
- Mayring, Philipp, *Qualitative Content Analysis: Theoretical Foundation, Basic Procedures and Software Solution*. Klagenfurt: 2014.
- Mouffe, Chantal, *The Democratic Paradox*. London: Verso, 2000.
- Naci, Fethi, *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1990.
- Özgentürk, Nebil, *Bir Yudum İnsan- Çetin Altan*. İstanbul: Boyut Yayın Grubu (tarihsiz).
- Ricoeur, Paul, *Hermeneutics and the Human Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press, 1981.
- Toprak, Zafer, *Bir Yurttaş Yaratmak: Muâsır Bir Medeniyet İçin Seferberlik Bilgileri (1923–1950)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1998.

Weber, Max, *On the Methodology of the Social Sciences*. Translated by E. A. Shils and H. A. Finch, New York: Free Press, 1949.

White, Hayden, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1973.

II. Süreli Yayınlar

Akşam

Ant

Aydınlık

Birlikim

Cumhuriyet

Çınaraltı

Milliyet

Nokta

Star

Tan

Türkiye Günlüğü

Ulus

Yeni Adam

Yön

III. Makaleler

Dilek, Mehmet Sait, “ABD Başkanı Dwight David Eisenhower’ın Aralık 1959’da Türkiye Ziyareti.” *Atatürk Yolu Dergisi* 12, 46 (Haziran 2010): 295–333, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ankuayd/issue/65899/1028722>

Gülen, Ahmet, “İnönü Hükümetleri’nin Kıbrıs Politikası (1961-1965).” *Atatürk Yolu Dergisi* 13, 50 (December 2011): 389-428, https://doi.org/10.1501/Tite_0000000363

İlhan, Metin, “Kıbrıs Sorununun Türk–Amerikan İlişkilerine Yansıması (1958-1974).” *Journal of Turkology* 25, 2 (January 2016): 255-80, <https://doi.org/10.18345/tm.53908>.

- Özkandaş Yaşar. “Tek Partili Dönemden Çok Partili Siyasal Yaşama: Nadir Nadi”. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi* 18, 36 (2022): 843-872, https://ctad.hacettepe.edu.tr/18_36/10.pdf
- Payaslı, Volkan, “Tek Parti İktidarından Doğmuş Bir Denetim Organı: Müstakil Grup (1939–1946).” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 14, 28 (Haziran 2014): 175-197, <https://dergipark.org.tr/en/pub/ctad/issue/25625/270484>
- Pekin, Tevfik, “Sosyalizm ile Komünizmin İlişkisi.” *Türk İdare Dergisi*, 293–294 (Mart–Haziran 1965): 107-121.
- Taylor, Charles, “Interpretation and the Sciences of Man.” *The Review of Metaphysics* 25, no 1 (1971): 3–51.
- Tütüncü Uğurlubay, Gülsüm, “Cumhuriyet Halk Partisi’nde Köklü Değişim: Ortanın Solundan Demokratik Sola”. *Toplumsal Tarih*, 357 (Eylül 2023): 32–37.
- Uyar, Hakkı, “Utangaç Modernleşmeden Köktenci Modernleşmeye: Osmanlı Modernleşmesi ile Kemalist Modernleşme Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi”. *Türkiye Cumhuriyeti’nin 90 Yılına Armağan* içinde, 171–184. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları, 2014.

IV. Tezler

- Akdemir, Fatma Şen. “Çetin Altan: Hayatı ve Edebî Eserleri.” Doktora Tezi, Kocaeli Üniversitesi, 2022.
- Büker, Cumali. “Çetin Altan’ın Roman ve Oyunlarında Aydın ve Küçük Burjuvazinin Sorunları.” Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, 2016.
- Engin, Emel. “Galatasaray Lisesi (1923–1950).” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2007.
- Karaca, Sakine. “Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Çetin Altan Tiyatroları.” Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, 2013.
- Lee, Ha Woo. “The Korean Polity Under Syngman Rhee: An Analysis Of Its Culture, Structure, And Elite.” Doktora Tezi, American University, 1975.
- Sevindik, Caner Selçuk. “1960’lı Yıllarda Sol Entelektüeller ve Siyaset: Yaşar Kemal ve Çetin Altan.” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2021.
- Uğurel, Sema. “Çetin Altan’ın Edebi Kişiliği Üzerine Bir İnceleme.” Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, 2019.

V. İnternet Kaynakları

Ekinci, Tarık Ziya. “Tarık Ziya Ekinci Çetin Altan’ı anlattı: Solun Türkiye’de meşrulaşmasını sağlayan yazardır.” İMC TV haber, 22 Ekim 2015, erişim 12 Temmuz 2025, <https://www.dailymotion.com/video/x3ankbd>

Ergun, Serfiraz. “Bu Kadar Ünlü Bir Sınıftan Nasıl Çıkar.” röportaj, Habertürk, 28 Eylül 2007, <https://m.haberturk.com/yasam/haber/37947-bir-siniftan-bu-kadar-unlu-nasil-cikar>

Yalçın, Soner. “*Oradaydım* belgeseli.” CNN Türk, 24 Ekim 2003, 24:14-25:10, erişim 12 Aralık 2024, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=D2Pzjp6Vqco&t=1803s>

Yaraş, Oktay. “Ali Rana Tarhan.” erişim tarihi: 22 Nisan 2025, <https://www.oktayaras.com/ali-rana-tarhan/tr/28741>

Yılmaz, İhsan. “Çetin Altan, şerefsiz dediği Nazım Hikmet yüzünden dayak yedi.” Hürriyet, 13 Kasım 2002, erişim 11 Temmuz 2025).<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cetin-altan-serefsiz-dedigi-n-zim-yuzunden-dayak-yedi-109197>

Extended Abstract

This article offers a critical reappraisal of the widely circulated narrative that presents Çetin Altan as an intellectual who “moved from socialism to liberalism.” Rather than taking this linear and teleological story at face value, the study focuses on Altan’s writings between 1946 and 1965 and reassesses his ideological positioning by reconstructing the early liberal-democratic layer of his thought. The main claim is that Altan’s intellectual formation had been shaped within a liberal-democratic framework from the outset and that the socialist identity which became publicly visible with his election as a deputy of the Turkish Workers’ Party (Türkiye İşçi Partisi, TİP) in 1965 was a contextual and practical orientation limited to a short period of roughly four years. The so called “return” to liberalism after 1980, therefore, is interpreted not as an abrupt betrayal or “U turn,” but as a reactivation and updating of an already existing liberal core.

The article challenges the “conversion” narrative that underpins much of the public and literary discourse on Altan. It argues that the opposition between a supposedly socialist Altan of the late 1960s and a liberal Altan of the post 1980 period obscures the long term continuities in his way of thinking about the individual, freedom, the state, and modernity. In this respect, the study suggests that the 1946–1965 period, which largely predates his parliamentary experience with TİP, is crucial for understanding the liberal-democratic and West centric conception of modernity that informs both his later socialist moment and his post 1980 liberal stance. By reading Altan’s early writings without projecting backward either the militant anti imperialist tone of the late 1960s or the globalist language of the 1980s and 1990s, the article seeks to situate his ideological trajectory within a broader history of political thought in Turkey.

The theoretical and methodological framework of the study combines Weber’s notion of ideal types with John Lewis Gaddis’s reflections on pluralist historiography and a Gadamerian hermeneutic approach to textual interpretation. “Liberalism” and “socialism” are not treated as rigid ideological containers into which Altan must be placed once and for all. Instead, they function as ideal typical tools designed to bring to light and compare different

clusters of themes in his writings. On the liberal side, the ideal type emphasizes individualism, negative liberty, freedom of expression and of the press, the rule of law, decentralization, and a positive valuation of Westernization. On the socialist side, it highlights egalitarianism, sensitivity to labour and class, social justice, redistribution, and an emphasis on the public good. Altan's texts from 1946 to 1965 are analysed in terms of how these thematic clusters intersect, overlap, or diverge, without forcing them into a strict left–right or liberal–socialist dichotomy.

Methodologically, the study adopts a hermeneutic reading strategy inspired by Hans Georg Gadamer. Altan's columns and literary texts are approached not as neutral data that “speak for themselves,” but as historically situated narratives that gain meaning through the interaction between the author's horizon and that of the contemporary interpreter. The analysis proceeds within a hermeneutic circle: first, key themes such as freedom, West–East relations, the state, class, labour, sexuality, and the intellectual–people relationship are identified in Altan's writings from 1946–1965; second, these themes are related to the ideal typical frameworks of liberalism and socialism; third, as more texts are read, the initial conceptual grid is revised, narrowed, or expanded, and the ideal types are themselves tested and refined. This circular movement between text and concept allows the study to avoid both naïve empiricism and rigid doctrinal classifications.

In terms of periodization, the article does not simply rely on external chronological markers. Rather, it justifies its focus on 1946–1965 by identifying this phase as a “precondition period” in which Altan's liberal-democratic sensitivities and radical pro Western outlook appear with particular clarity. While the socialist moment of 1965–1970 and the post 1980 liberal position are not subjected to the same level of detailed textual analysis, they are discussed as subsequent conjunctures in which the early liberal core is rearticulated in different languages and under different political conditions. The study thus proposes that Altan's ideological trajectory is better understood as a series of reformulations of a relatively stable liberal-democratic sensibility, rather than as a sequence of ruptures between mutually exclusive identities.

Empirically, the article draws on a wide range of Altan's columns and literary texts from the late 1940s to the mid 1960s, paying particular attention to the period between 1957 and 1965, when his radical pro Western, individual centred and decentralist conception of modernity becomes most pronounced. The analysis shows that many of the themes which later reappear in his post 1980 writings—such as distrust of state tutelage, insistence on civil and political freedoms, criticism of authoritarian nationalism, and advocacy of a Western oriented modernization—are already present, albeit in different rhetorical forms, in his early work. At the same time, the study underscores that the socialist moment of 1965–1970 cannot be described as liberal; during

these years, Altan's discourse is marked by a significantly intensified class centred and anti imperialist language that clearly reflects the influence of the global and local left of the late 1960s. Yet even in this phase, certain libertarian and egalitarian concerns that connect back to his earlier liberal-democratic sensibilities do not entirely disappear.

The article also engages critically with existing literature, particularly with readings that briefly note a liberal continuity in Altan's thought but do not substantiate this claim through detailed textual analysis. By providing close readings of selected columns and juxtaposing early texts with later ones, the study offers concrete evidence for the argument that Altan's so called "conversion" should be reinterpreted as a process of hybridization and reconfiguration rather than as a simple shift from one fixed camp to another. In doing so, it seeks to move beyond debates over ideological "purity" or accusations of "betrayal" and to conceptualize Altan's intellectual profile as a hybrid ideological formation in which commitments to freedom and equality are intricately intertwined.

In conclusion, the extended analysis presented in this article suggests that Çetin Altan's ideological trajectory, often discussed under the rubric of "treason," "U turn," or "from socialism to liberalism," is more accurately described as a series of historically situated reformulations of a liberal-democratic core under changing political and intellectual conditions. The 1965–1970 socialist moment appears as a specific phase in which anti imperialist and class centred emphases came to the fore, without entirely erasing earlier liberal-democratic concerns. The post 1980 liberal stance, in turn, can be read as a return to—and revision of—this early liberal accumulation in the context of globalization and new freedom discourses. By re centring the 1946–1965 period and by employing an ideal typical and hermeneutic methodology, the article aims to contribute both to the intellectual history of Çetin Altan and to broader discussions on the entanglements of liberalism and socialism in modern Turkish political thought.